

TÖRTÉNELEM – NÉPELET – NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

III. évfolyam (2009) 4. szám

Székelyföldi geológustalálkozó Bányai János emlékezetének jegyében

Az idei év október havának utolsó hétvégén tizenegyedik alkalommal rendezték meg Székelyudvarhelyen a székelyföldi földtudományokkal foglalkozó szakemberek találkozóját. Az immár hagyománnyá vált októberi találkozók sorozatának idei rendezvénye három dologban is újdonságot jelentett. Mindekelőtt első alkalom, hogy a Hargita nyugati lábánál fekvő székely városba szólították a résztvevőket, amivel mozdult a szekér, hiszen a kezdetekben Sepsiszentgyörgyön sorra kerülő találkozók lassan Csíkszeredában rekedni látszottak. Pedig kezdetben vándorrendezvénynek indult. Másodsorban, ez alkalommal először a rendezők szélesre tárták a kapukat nem csak a földtan, de a földtudományok minden ágát művelők, hangsúlyosan a földrajz tanárok előtt. Harmadjára, de nem utolsó sorban emlitem azt, hogy első olyan találkozó volt, melyet egy földtudományokkal kiemelkedően foglalkozó előd emlékéhez kötöttek.

Székelyudvarhelyen elkerülhetetlen lett volna Bányai János személyének, tudományos hagyatékának felidézése, akkor is, ha most kerek évforduló nem kötődik hozzá.

Bányai János a Székelyföld legnagyobb geológusa. A legnagyobb székely geológus. Életműve túlnyomóan e városhoz kötődik. A földtan majd minden ágát művelte, legyen az regionális földtan, rétegtan, őslénytan, közet- és ásványtan, vízföldtan, szénhidrogénföldtan, gazdaságföldtan, földfelszínalaktan... És akkor még nem mondtuk el róla, hogy egyben botanikus, zoológus, néprajzos és tudománytörténész, közíró, folyóiratszerkesztő pedagógus, de egyben népnevelő is volt. Nevéhez elválaszthatatlanul kötődik a Székelyföld ásványvizeinek ismerete. De ő is csak ember volt. Gondokkal, gyarlóságokkal, örömmel, sikerekkel, beteljesületlen tervekkel, kudarcokkal, ám egy emberi méltósággal befutott és befejezett élettel.

Az erdélyi köztudatban az él, hogy Brassai Sámuel volt az utolsó polihisztor Erdélyben. Elhamarkodott és megcsontosodott vélemény, hiszen – jó néhány társával együtt – Bányai János is az volt. Péntek János szavaival: „»kényszerű polihisztorkodás«, amelynek valódi oka a szakmai kör mindenkori szűkösége Erdélyben. A polihisztorkodás és az »egyszemélyes intézmény« elsősorban nem alkat és szándék kérdése, hanem a helyzet kényszerének következménye.” Szavaihoz csak annyit tennék hozzá: „a helyzet kényszerében” csak azon kiválasztottnak volt/van/lesz része, akik szembenéznek a történelmi kihívásokkal, és vállalnak a közösség érdekében, ahogyan Bányai János is tette.

Kézdivásárhelyen született, 1886. nov. 6-án. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd Kolozsváron tanult. Ezt követően Budapesten a Pedagógiai Főiskola Természettudományi karán végzett. Tanulmányai után Abrudbányán vállalt tanári állást, ahol iskolamúzeumot és oktatói segédeszköztárat állított össze, egyúttal a magyar pedagógiai szakirodalom tevékeny művelője lett. Ekkor figyelt fel rá Lóczy Lajos és Papp Károly, a XX. század elejének két kiváló magyar geológusa, akik támogatták, hogy külföldi tanulmányi ösztöndíjban részesüljön, illetve meghívták a Ma-

gyar Királyi Földtani Intézet munkatársának. Ez fényes pályát nyitott Bányai János előtt, de az ezeréves ország összeomlása elvágtá útját. Nem a karrier érdekében távozókhöz csatlakozott, hanem népe és hona iránti elkötelezettséggel, a rögzöttebb, szerényebb, de felelősebb itthonmaradást választotta. Hazatért a Székelyföldre, hol majd minden nagyobb városban tanított hosszabb-rövidebb ideig (kivéve Sepsiszentgyörgyöt és Marosvásárhelyt). 1931-től azonban végképp Székelyudvarhelyen telepedett le, ahol 1947-es nyugdíjazásáig tanított. Oktatói munkásságával párhuzamosan, majd pedig azon túl, fáradhatatlanul kutatott, azokkal az eszközökkel és feltételek közt, amelyeket a vidéki kisváros – no meg konok kitartása – biztosított számára. Közben felismerve a kor parancsát, a székely közművelődés élére állott, s mások helyett felvállalta a székelység hiányzó közművelődési folyóiratának szerkesztését. Egyszemélyes intézményként szervezte, vezette, írta és terjesztette lapját, a *Székelységet*. Nem szégyellte, hogy tudományos eredményeit is e lapban közölje, megfogalmazásaiban „leereszkedve” a közérthetőség szintjére. Folyóirata ma már értékes könyvészeti ritkaság. Tizenkét évfolyama jelent meg 1931 és 1942 között. Minden megtalálható benne, amire a művelődni vágyó ember, a földművestől az értelmiségiig, kíváncsi lehetett. Nyomon követte a tudományos életet, új adatokat közölt, szigorúan ügyelve a közérthetőségre, és a magyar nyelv tisztaságára, a veszendő történelmi, természeti és népismereti értékekre. Lapja nem politizált, cselekedett.

Kora tudományosságának, az erdélyi magyar értelmiségnek hősi közkatona volt, ki legalább az utóktortól kiérdemelte a tábornoki rangot. 1971. május 13-án hunyt el.

Hátrahagyott szakirodalmi és tudománynépszerűsítő munkássága lenyűgöző. Itt csak egyetlen címre utalhatok: *A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai*.

De térjünk vissza a találkozóra, melynek szervezésében és lebonyolításában kiemelkedő érdemeket szerzett Laczkó György, a Tamási Áron Gimnázium igazgatója és Tóth Attila, a Sapientia Tudományegyetem kolozsvári földtan tanársegéde. Köszönet érte.

A találkozó első napján a résztvevők egy szakmai tanulmányutat jártak be, melyen alkalmuk volt ismerkedni az Erdélyi-medence keleti peremének üledékeivel (köztük a kősóval – Parajdon), a Görgényi-havasok vulkáni felépítményeivel, közeikkel és ásványaival (a Gyergyóújfalu feletti köfőjtőnél), de földfelszín-alaki fejlődéstörténetével is, valamint a korondi

Csiga-domb egykor keresett dísz tárgy-alapanyagául szolgáló karbonátos forráslakódásaival. Pál Zoltán egyetemi tanársegéd hozzájárulásával még egy tanösvény-avatásra is sor került az utóbb említett helyszínen. A látóvalókhöz a megfelelő szakmai magyarázatokat a Sapientia Tudományegyetem oktatói: Szakács Sándor, Tóth Attila és e sorok írója szolgáltatva. A rendezők este, Ivóban vacsorával kedveskedtek az elfáradt társaságnak.

A konferencia tulajdonképpen jeleje másnap volt, amikor hat, felkért hazai és magyarországi szakemberek által bemutatott előadás hangzott el. Természetesen, bevezetesként, szó volt Bányai János életéről, munkásságáról és tudományos hagyatékáról is (e cikk írója előadásában). De az élő tudomány időszerű helyi és általános kérdéseiről is. Mindegyik előadás kiemelkedően jónak mondható. Györfi István (Székelyudvarhelyről Budapestre

Hargita Megye Tanácsa

került, elismert szerkezetföldtanász), Krézsek Csaba (marosvásárhelyi származású, fiatal, nemzetközi hírnevű kutató) eredményeire is alapozva, nagy rálátással vázolta fel a tudomány mai állását az Erdélyi-medence kialakulásával és mélyszerkezetével kapcsolatban, illetve az ebből fakadó tanulságokat a szénhidrogén-tartalékokra vonatkozólag. Kristály Ferenc (csíkszentdomososi származású fiatal szakember) és Szakáll Sándor (Miskolci Tudományegyetem) Székelyföld ásványairól szóló előadása egy készülő monográfia eddigi eredményeit vázolta. Márton István (székelyudvarhelyi), Tomas Róbert (alsórákosi) és Kovács Alpár (ozsdolai) alkotta fiatal, de nagy külföldi tapasztalattal rendelkező hármas a nagyvilág mai gazdasági szemléletmódjával közelítette meg a Székelyföld ásványi nyersanyagkészletét. A Pál Zoltán (csíkszeredai származású) kolozsvári egyetemi tanársegéd irányítása alatt működő Cholnoky Jenő diák-tudományos szakcsoport több éve kutatja a Székelyföld ásványvizeit, ennek világhálón elérhető kataszterén dolgoznak. Munkájukat párhuzamba állították Bányai János törekvéseivel, illetve bemutatták honlapjukat. Jakab Gábor egy magyarországi munkacsoport meglepő eredményeit mutatta be a Szent Anna-kráter történetéről. Bizony, az ősember tanúja lehetett e tő kialakulásának, mi több, beleszólt fejlődésének történetébe. Végül, Szakács Sándor (marosvásárhelyi származású, nemzetközileg ismert és elismert szakember) két részre tagolt előadásban, szemléletesen vázolta fel a Kelemen–Görgényi–Hargita-vonulat vulkanológiai alakulását, ok-okozati összefüggésekben, értelemszerűen összekötve az előző napi tanulmányi kiránduláson látottakkal. Akik nem jutottak szóhoz, poszttereken mutatták be kutatásaik újabb eredményeit.

A délután kiemelkedő eseménye volt egy kerekasztal-beszélgetés *A földtan szerepe/helye a földrajz oktatásában* címmel. A Márton István által levezényelt fórumon súlyos gondok fogalmazódtak meg. Baj van a földtani ismeretek oktatása terén. Nem kedvez ennek a felgyorsult világ, s a „globalizáció” sem. A tudomány pedig messze a közérthetőség felszíne felett száguld. Ördögi a kör a földrajztanárképzés és a földtani ismeretek között, amivel a középiskolát végzettek rendelkeznek, akik akár az említett földrajztanárképzés „gépezetébe” kerülnek, akár más pályán keresik a boldogulásukat. Pedig a földtan, mint fejlődéstörténeti szemléletű tudomány, az általános világképünket és gondolkodásunkat mélyen befolyásolni tudó tudomány. Jelentős jobbítások e téren alulról nehezen érhetők el, de annál kihívóbb az, amit az egyéni felelősség ruház ránk. A vitának csak a szűkös idő szabott határt. Gondolni kellett a konferenciát méltóan záró vacsorára is.

Utolsó nap délelőtt a résztvevők koszorút helyeztek el Vofkori László idejekorán eltávozott kolléga, illetve a találkozó névadója sírjánál, majd egy csoport a Haáz Rezső Múzeum Bányai János emlékszobájába látogatott el.

Wanek Ferenc

Kedves olvasóink!

Szeretnénk felhívni a figyelmüket, hogy Örökségünk: Történelem. Népélet. Néphagyomány című folyóiratunk IV. évfolyama már megrendelhető. Amennyiben a folyóirat korábbi évfolyamaiból hiányoznak számok, módunkban áll azokat pótolni. A 2010. évi 1–4. számok ára összesen 30 lej (ez az érték nem tartalmazza a postaköltséget). Intézmények, civil szervezetek, viszonteladók számára lehetőség van banki átutalással történő kifizetésre.

Bővebb információkért vagy rendelésért kérjük, hívja a Forrásközpontot (Tel.: 0266-214440, Fax: 0266-214441) vagy írjon nekünk az oroksegunk@hereditas.ro e-mail címen.

Folyóiratunk mellett további helyismereti, néprajzi, történelmi, szépirodalmi kiadványokkal, fotóalbumokkal stb. állunk azon érdeklődők rendelkezésére, akik könyvgyűjteményüket bővítenék vagy hiteles információkat tartalmazó, minőségi könyvajándékkal szeretnék meglepni szeretteiket.

Kiadványaink listáját, általános jellemzését megtalálják intézményünk honlapján: www.hereditas.ro.

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népélet. Néphagyomány.

III. évfolyam (2009) 4. szám

Életutak

4 Csáki Árpád: Szigethi Gyula Mihály (1758–1837) emlékezete

Népi kultúra

6 Vajda András: Családi fotók néprajzi kutatása Maros megyében

8 P. Buzogány Árpád: Ifjúsági szólások a Gagy és Küsmöd völgyéből

12 István Lajos: Vegyes szokások Korondon

Forrásközelben

14 Zepeczaner Jenő: Mértékrendszerek

Megkérdéztük

16 „Műemléktemplomaink károsodásainak nagy részét az elmulasztott vagy szakszerűtlenül elvégzett karbantartási munkálatok számláira írhatjuk”

Miklós Zoltán beszélgetése Mihály Ferenc restaurátor-művésszel

Lábjegyzet

18 Róth András Lajos: „Mi a, a'mi se nem virágzik, se nem magzik, még is terem?”

História

20 Gidó Csaba: A Csíki Lapok kisebbségi létben (1918–1944)

22 Miklós Zoltán: Az államosítást megelőző agrárviszonyok Sándortelkén

24 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 4.

Jelzések, emlékek, vélemények

27 Gálfalvi Gábor: Népi időjárásjóslás a falusi emberek körében

28 Nemes Gyula: „Beszélő” sírkövek Székesen

30 Demeter Csanád: Hármass História

Székely fonó

31 Anekdóták az *Erdélyi Lapok* hasábjairól

Archív családi fotó. Lásd a Családi fotók néprajzi kutatása Maros megyében című cikkünket a 6-7. oldalon.

ÖRÖKSÉGÜNK : Történelem. Népélet. Néphagyomány.
III. évfolyam (2009) 4. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Hargita Megyei Hagyomány-örzési Forrásközpont. **Igazgató:** Szócs Endre.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolumbán Zsuzsánna.

Szerkesztőbizottság: Mihály János, Miklós Zoltán, P. Buzogány Árpád, Kovács Árpád.

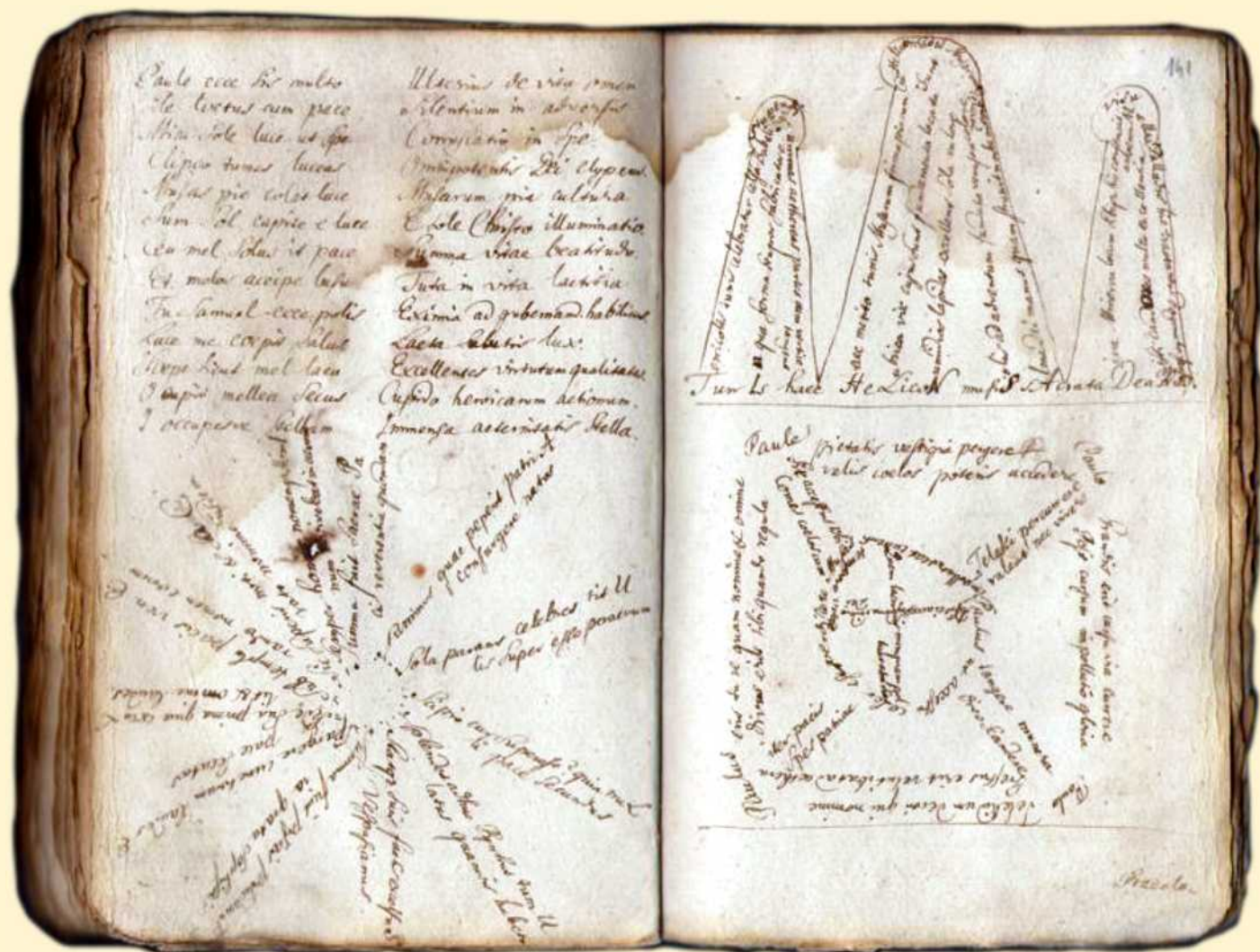
A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. sz., II. emelet.

Műszaki és grafikai szerkesztés: Corvette Kft., Székelyudvarhely

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., Székelyudvarhely

Megjelenik a Szülőföld Alap és a Communitas Alapítvány támogatásával.

Médiapartner: Szabadidőkalauz, www.szabadidokalauz.ro

Szigethi Gyula Mihály (1758–1837) emlékezete

A XIX. század első évtizedeiben Zombori József katolikus főesperes mellett Udvarhely művelődéstörténetében, a felvilágosodás eszméjének terjesztésében jelentős szerep jutott Szigethi Gyula Mihálynak, aki több mint negyed évszázadon keresztül volt az udvarhelyi református kollégium tanára. Külföldi peregrinációja idején vezetett naplója és levelezése sajnos elpusztult, azonban nemrég előkerült és közzétett Önéletírása alapján részletes képet alkothatunk életútjáról és munkásságáról.

Marosvásárhelyen született 1758-ban Szigethi Gyula Mihály cipésmester és Szabó Kata második gyermekeként. Fogarasi Sámuel visszaemlékezése szerint „Szigethi Mihály a fia volt egy rozsólist és pálinkát áruló szegény özvegyasszonynak, kinek férje, míg élt, azt mondják, a piacon foltozó csizmadia volt. De a fiából nagyon nagy tudós ember vált volt.” Az előkészítő osztályok elvégzését követően, 1777-ben írta alá nevét a marosvásárhelyi kollégium diák-matrikulájában, ahol csakhamar a görög és logika osztályok diáktanítója lett. „Szigethi Mihály uram igen szorgalmatos tanuló, de munkás és hasznos tanító ember, igaz, hogy kemény ember volt és kisujjomnyi somfa

pálcikával vert engemet is, mást is.” – emlékezett gyerekkori magántanáráról az említett Fogarasi Sámuel, aki – több diáktársával együtt – gyakran használta az előadásokról Szigethi által készített jegyzeteket. Szorgalmára hamar felfigyeltek tanárai is, Kovásznai Sándor bölcsész- és történelemprofesszor gr. Teleki József fiai mellé vette magántanítványául. Szigethi legkedvesebb tanára azonban a diákság körében nagy tekintélynek örvendő, a császártól 1784-ben a pesti egyetemre kinevezést nyerő, de fiatalon elhunyt Fogarasi Pap József volt, aki Wolff szellemében oktatta a bölcséletet. A híres tanárt temetésekor a diákok részéről Szigethi búcsúztatta, emlékére verset írt.

Tanulmányai végeztével, 1786 őszén önkölkötségen indult peregrinációba. A marosvásárhelyi kollégium ösztöndíját igénybe véve, október 21-én „transilvanus, hungarus”-ként írta alá a marburgi egyetem matrikuláját. Két évre terjedő marburgi tartózkodása alatt – gr. Teleki József támogatását is élvezve – többek között Endemann professzor teológiai értekezéseit, illetve Curtius professzor történelmi előadásait hallgatta. Ebben az időszakban a göttingai Királyi Tudós Társaság által meghirdetett pályázatra is munkát küldött be, amellyel ugyan nem nyerte el a felajánlott díjat, azonban ismertetése a göttingai újság hasábjain is megjelent.

1788 őszén a göttingai egyetemre ment át továbbtanulni, majd fél évvel később gr. Bethlen Sándor kérésére – akinek még Marburgban elkötelezte magát három évre házi-tanítóul a fiai tanítására – rövid ideig Stuttgartban katonai tudományokat, azaz „Taktikát, Pyrotechnikát, Architecturát” tanult. A következő év őszén már Bécsben találjuk, ahol további egy éven keresztül „a híres Sommerfelseit, Mellberget, Marher Fisiologiáját” hallgatta. Itt érkezett a hír a Benkő József eltávolításával megüresedett udvarhelyi katedrára való meghívásáról, ennek azonban nem tehetett eleget.

Hazatérve, korábbi reverzálisa ellenére, Szigethi nem lépett lelkészi pályára, felszentelésére nem került sor. Korábbi elkötelezettségének eleget téve, gr. Bethlen Sándor fiainak tanítója lett Szebenben, majd gr. Teleki József László nevű fia olvasó- és dolgozótársaként tevékenykedett. Ekkor ismer-
te meg a Teleki kisasszonyok svájci származású nevelőnőjét, Hollard Marianna Elisabethát, későbbi feleségét. Pártfogója, gr. Teleki József előbb enyedi, majd szigeti katedrát igyekezett számára szerezni, sikertelenül. Végül sógorához, Wartensleben gróf bécsi udvarába küldte nővére gyermekeinek tanítására.

A bécsi udvarból hazatérve, gr. Teleki József 1796 őszén történt halála folytán legfőbb pártfogóját és anyagi támogatóját elvesztve, újabb házitanítói állást vállalt Kutyalván, Szentpáli Elek ítélőmesternél egészen 1797 elejéig, amikor megérkezett az újabb meghívás a Bodola Sámuel halálával megüresedett udvarhelyi katedrára. Ezt elfogadva, még Szent György napján megtartotta beköszönő előadását.

Szigethi a filozófia mellett egyéb tárgyakat is tanított, így a görög, német és francia nyelveket, történelmet, irodalmat. Az ő nevéhez fűződik a XIX. század elején az iskolai színjátszás udvarhelyi meghonosítása. „Komédiákat, érzékeny játékokat fordítottam, theátrumot állítottam fel a kollégium belső udvarán, melynek készítésére én kéregettem hol személyesen, hol leveleim által.” – írja önéletírásában. Ezek mellett első hivatali évében tanártársával, Zilahi Sebes Jánossal együtt a kollégium könyvtárjegyzékét is elkészítette, majd Finta János könyvtárossal ezt befejezte, anyagát rendezte.

1823-ban, több mint negyed évszázadnyi munkája után nyugdíjazását kérte. Ebben az időben, 1833-ban, 75 éves korában írta meg önéletírását. Ekkor jelentek meg munkái a kassai *Felső Magyar-Országi Minerva* és a pesti *Tudományos Gyűjtemények* hasábjain, melyek közül legismertebbek a Szeles János krónikáját folytató munkája Udvarhely város történeti múltjáról, a kollégium történetéről írt dolgozata, valamint a reformkor hatására a magyar nyelvnek az oktatásban való bevezetésének szükségességéről, a tanrend megújításáról írt értekezései. Munkásságának túlnyomó része kéziratban maradt. A marosvásárhelyi diákorától kezdődően készített feljegyzéseit, kéziratban maradt verseit, drámáit tartalmazó kötetek az 1837. március 3-án bekövetkezett halálát követően a kollégiumra maradtak, kisebb részt a Székely Nemzeti Múzeumba, illetve a Teleki család marosvásárhelyi könyvtárába kerültek. Több mint 300 darabot számláló közetgyűjteményét a kollégium vásárolta meg, a korábban ugyancsak felkinált, külföldi tanulmányai alatt is folyamatosan gyarapított könyvtárát azonban báró Bánffy László vásárolta meg a kolozsvári kollégium számára.

Csáki Árpád

Irodalom:

Csáki Árpád: „Apró munkácskáimmal akarnék a nemes két Magyar Hazának szolgálni”. Szigethi Gyula Mihály (1758–1837) önéletírása. In: *Református Szemle*, 100 évf. (2007) 4. 931–965.

Csáki Árpád: Szigethi Gyula Mihály: „A Nemes Udvarhely-Széki Rosás kertnek, vagy a Székely-Udvarhelyi Ref. Nemes Collégium Historiájának folytatása”. In: *Areopolisz*, VII. Székelyudvarhely, 2007. 82–97.

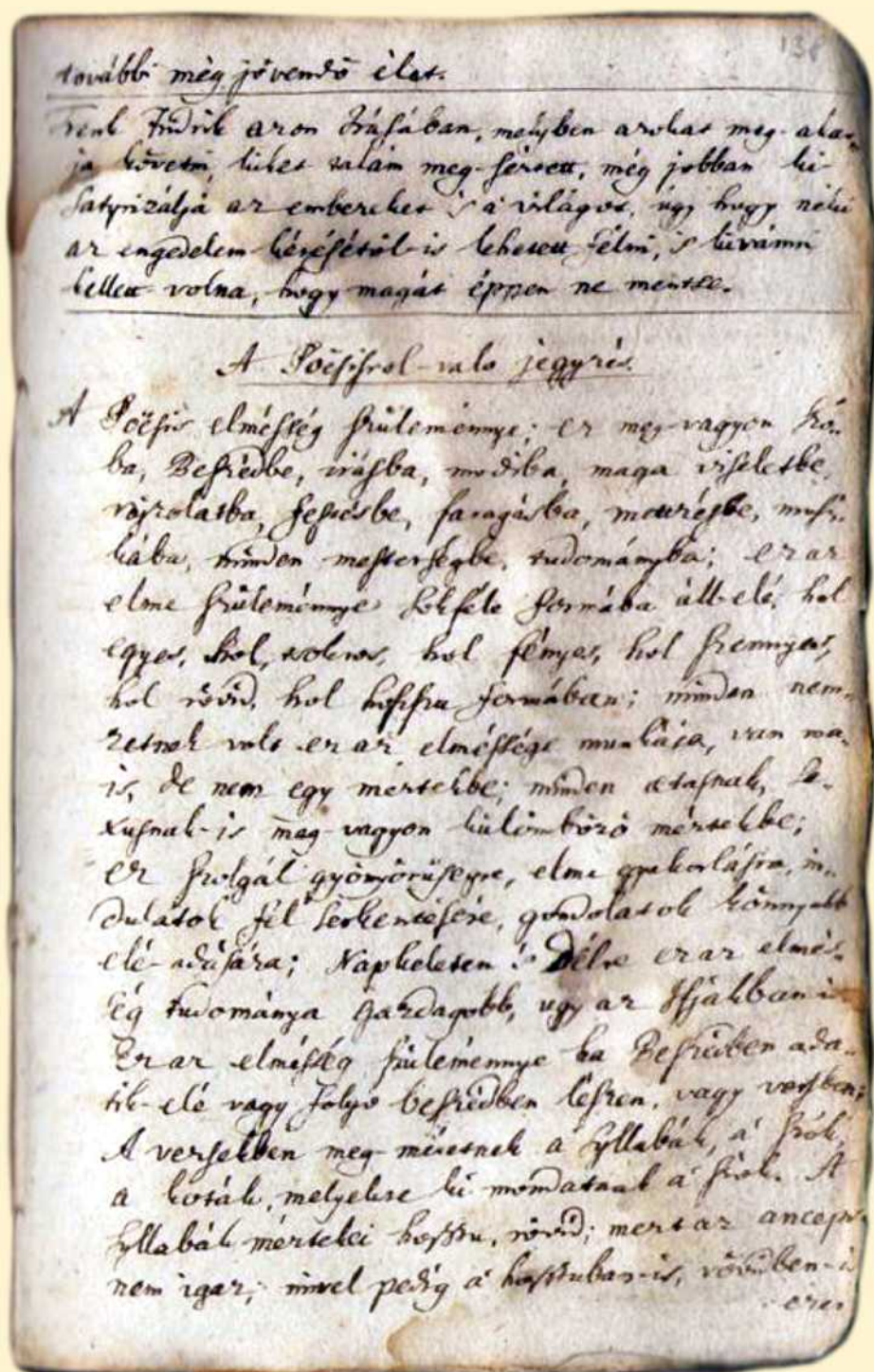
Fogarasi Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga. Önéletírás (1770–1799)*. Bevezető tanulmány-nyal és jegyzetekkel közlése Juhász István. Bukarest, 1974.

Hermann Gusztáv: Az ifjúság akarván világositani. Szigeti Gyula iskoladramái. In: *Korunk*, XXXIV (1974) 1. 121–126.

Hermann Gusztáv: *Székelyudvarhely művelődéstörténete*. Bukarest, 1993.

Jakó Zsigmond: A székelyudvarhelyi tudományos könyvtár története. In: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, 1976. 219–251.

Oldalak Szigethi Gyula Mihály jegyzetkönyveiből
(Haáz Rezső Múzeum Tudományos könyvtára)

Családi fotók néprajzi kutatása Maros megyében

Napjaink digitális világában a hagyományos, tárgyi valójában létező, azaz kézzel tapintható, papírra előhívott fényképet az eltűnés valós veszélye fenyegeti. S bár már ez a tény önmagában elég lenne ahhoz, hogy a hagyományos értelemben vett fényképről mint veszélyeztetett kulturális örökségről értekezzünk, jelen írás a fényképről és fényképezésről más összefüggésben – egy kutatás első szakaszának lezárulása jogán, azt bemutatva – kíván szólni.

Vilem Flusser *A fotográfia filozófiája* című könyvében arról ír, hogy „az emberi kultúrában az őskézdetek óta két gyökeres fordulópont észlelhető. Az elsőt, a Kr. előtti második évezred közepe táján, a »lineáris írás feltalálása« címszóval jellemezhetjük, a másodikat, amelynek tanúi vagyunk, a »technikai kép feltalálása« címszóval. [...] Ez a hipotézis azt a gyanút tartalmazza, hogy a kultúra – és egyúttal maga a lét – kezdi alapvetően megváltoztatni struktúráját.” A (fény)képek minden eddiginél nagyobb hatalommal rendelkeznek: mindenhol jelen vannak, és az objektivitás illúziójának köszönhetően varázsuk töretlen. Mindez természetesen annak is következménye, hogy napjainkban minden arra hajt, hogy magát megörökítse, hogy emlékezetben maradjon. Minden esemény fényképre vagy képernyőre kívánczik, hogy magát megőrizve, esetlé – értelmezés tárgyává – válhasson.

Jórészt e felismerés következtében, valamint személyes érdeklődéstől vezérelve, a Maros Megyei Múzeum néprajzi részlege 2009 februárja és októbere között *Foto ethnographica* néven kiterjedt gyűjtést szervezett, melynek elsődleges célja a családi archívumokban fellelhető amatőr és műtermi fényképek összegyűj-

tésében és digitalizálásában azonosítható. A kutatásban a részleg több alkalmazottja részt vett, a kutatás alapeszméjét – korábbi gyűjtések tapasztalataira is alapozva – e sorok írója dolgozta ki.

A kutatás első szakasza a következő településekre terjedt ki: Görgényhodák, Gyergyóholló, Marossárpatak, Marosszentanna, Mezőszabad, Petele és Sáromberke, és mintegy 2000 családi fénykép összegyűjtését és digitalizálását eredményezte. A gyűjtés és a fényképek adatolása során a helyi iskolák segítségével támaszkodtunk, a digitalizálásra szánt képek kiválasztását a családokra bíztuk. Az egyetlen megszorítás, amit alkalmaztunk, a fényképek korára vonatkozott: az volt a kérésünk ugyanis, hogy csak 20 évnél korábban – azaz 1989 előtt – készült fényképeket bocsássanak a kutatás rendelkezésére. Azért ragaszkodtunk ahhoz, hogy a XX. század második felében készített fényképek is bekerüljenek a gyűjteménybe (azt is választva, hogy ezáltal számos osztályozásbeli és szelekciós problémába ütközzünk), mert minden jel arra utal, hogy az említett időszak a rítusainak és hagyományainak azonosításához, tér- és szimbólumhasználatának bemutatásához, valamint az ezzel párhuzamosan, mintegy a felszín

alatt lappangó személyes életvilág(ok) és vágyak megragadásához olyan kiváló forrásanyagot biztosít, melynek figyelmen kívül hagyása indokolatlan, sőt elfogadhatatlan lenne.

Az említett projekt azonban a családi tulajdonban található, tudatosan őrzött és intenzíven használt, vagy épp ellenkezőleg: elfeledett és elfekvő fényképek összegyűjtésének, digitalizálásának és értelmezésének csak az első szakaszát képezi. 2010-ben nemcsak további településeket vonunk be a kutatásba, hanem a gyűjtés, rendszerezés és leírás során szerzett adatok segítségével arra is kísérletet teszünk, hogy leírjuk a fényképnek a családi élet különböző területein betöltött szerepét. Ennek elemzése során azokra az etnikumonként, tájegységenként, nemeként és generációnként számos ponton eltérő kulturális magatartásra figyelünk, amelyek a fényképek használatát és szerepét meghatározzák. A fénykép készítését és szemlélését (azaz fogyasztását), valamint a fotó mint tárgy használatát körülvevő rítusok és e rítusok összefüggései érdekelnek.

Ebbe az irányba mutat a kutatás záróeseményeként szervezett kiállítás is, amely egyszerre hivatott bemutatni és megmutatni a hagyományos paraszti élet számos mozzanatát és a fényképek szerepét a paraszti életterben: azt, ahogyan a technika fejlődése és elterjedése révén helyet keresett és talált a falusi környezetben, ahogy a különböző ünnepek, rítusok és végül a hétköznapiak részévé vált, és mint ilyen kialakította a készítés és a használat szabályait, alkalmait, szabályozta a használók körét, egyszóval ahogyan a parasztság befogadta és családiasította a fényképkészítés technikáját és a terméket magát.

Bár az anyag ilyen szempontú elemzése még csak kezdeti szakaszában van, hanem néhány alapvető következtetés már most is megfogalmazható:

1. Az első észrevétel a feltárt anyag szerkezetére, az összegyűjtött fényképek egészére és az egyes családi gyűjteményekben, albumokban leggyakrabban előforduló témákra vonatkozik. A családi vagy privát fotók legnagyobb része „speciális”, kiemelt alkalmakkor – az élet fordulóin (keresztelő, konfirmálás, bérmlás, sorozás, házasság stb.) vagy egyházi/nemzeti ünnepek alkalmával – készült, szerzőjük az esetek többségében hivatásos fényképész, kisebb részük amatőr felvétel. Ezeknek a fényképeknek a legnagyobb része (mintegy harmad részük) a házasság rítusa alkalmával készült. Nagyságrendileg ezt a gyermekkor megörökítő képek, valamint a kato-

náskodás alatt készült felvételek követik. A kommunizmus időszakában emellett a szocialista ünnepek alkalmával készült képek kiemelkedően nagy száma figyelhető meg. Újabb keletűek az egyes oktatási ciklusok kezdetén és végén, valamint a szabadidőben, a kirándulások alkalmával készült képek.

Az összegyűlt anyag alapján a következő tematikus felosztás látszik körvonalazódni: 1. **az emberélet fordulói** (születés, keresztelezés, konfirmáció, első áldozás, bérnyelés, első nap az óvodában/iskolában, ballagás, nagykorúsítás, sorozás, katonaság, házasság, nyugdíjazás, halál), 2. **életszakaszok** (gyermekkor, kamaszkor/iskolai évek, legényélet/katonaévek, családalapítás után/munkásévek, idős kor/nyugdíjas évek), 3. **katonaság és háborúk**, 4. **ünnepek** (egyházi ünnepek: karácsony, húsvét, pünkösd stb., faluünnepek és kortársalálkozók, nemzeti ünnepek, polgári ünnepek, a kommunizmus ünnepei/proletár ünnepek), 5. **munkaalkalmak** (hagyományos mezőgazdasági munkálatok, pásztorkodás, állami/üzemi munka), 6. **műtermi felvételek**, 7. „**falusi műterem**”, 8. **viselet**, 9. **szabadidő**, 10. **a kommunizmus a fényképeken** (súlyom- és pionírmozgalom, kommunista ünnepek, a kommunizmus tárgyi világa stb.).

2. A második megállapítás a fénykép térbeli terjedésére és a terjedés időbeli alakulására meg következményeire vonatkozik. A vizsgált térségben a műtermek a XIX. század második felében jelennek meg és terjednek el a vidék nagyobb városaiban (Marosvásárhely, Szászrégen és Segesvár). Ennek megfelelően a legkorábbi őrzött fényképek műtermi felvételek, gyakoriságuk a várostól távolodva egyenes arányban csökken. A XX. század elején jelenik meg a fényképek „második generációja”. Ezek már a falusi környezetben készülnek, de még mindig a fényképkészítés szakértőinek termékei. Valójában a fényképész a falusi környezetben a műtermi körülményeket megpróbálja újraalkotni, ugyanazokat a díszítőelemeket és gesztusokat hívva segítségül. Ezek a fényképek a várostól távolabb eső vidékeken is nagyobb számban fordulnak elő.

Az amatőr fotózás a fényképezéssel kapcsolatos technika forradalmasításának, a viszonylag egyszerűen és gyorsan használható, könnyen szállítható kézi fényképezőgépek elterjedésével jelenik meg és terjed el hihetetlen gyorsasággal. Ezzel együtt a vidéki iskolákban és művelődési házakban is amatőr fotóklubok jönnek létre. Ezt követően a fényképeken megjelenő témák aránya enyhén változó-

sokat szenved el és egyszersmind új témák megjelenéséhez (pl. a természetéről készült képek) vezet. Ettől függetlenül a házasság marad az élet legtöbbet fényképezett eseménye.

3. A harmadik megállapítás a fényképek használatára (funkcióira) és a használat kontextusaira utal. Elterjedt a fényképek keletkezése, valamint a hátoldalukra készített feljegyzések készítése. Ezek egy része mnemotechnikai eljárás, a fénykép által rögzített esemény és a résztvevő személyek felidézésében nyújt segítséget (a fényképekhez értelmezések és történetek egész sora kapcsolódik, melyek magyarázzák, kiegészítik a képen láthatót), másik részük kommunikációs aktus része. A két világháború idején ugyanis a fényképek jelentős része képeslapként funkcionált: rajta és általa üzentek egymásnak a családtagok. Ugyancsak a használatról árulkodik az, ahogyan és ahol a fényképeket tárolják. A legkorábbi felvételek őrzői az idősebb generáció tagjai közül kerülnek ki, ezek a fényképek csak ritkán kerülnek elő albumokból, legtöbbjük a tisztaszoba valamelyik fiókjában egy dobozban vagy nejlonzacskóba csomagolva lapul. Kisebbségük pedig a családi „szentélyben” (az ágy fejénél, vagy a televízió fellelti falon) kap helyet. Az első album a XX. század harmincas éveiből került elő, és az ezt követő időszakban használatuk folyamatosnak látszik, tartalma pedig tudatos döntések mentén alakul. Ettől függetlenül a különböző méretű és díszítésű dobozokban tárolt fényképek száma továbbra is magas maradt.

4. A fényképek biográfikus feladatkörrel rendelkeznek. Az eddigi vizsgálatok alapján elmondható, hogy a paraszti

környezetben a fénykép az individualizálódás folyamatának felerősödésével azonos időben jelenik meg, és mint ilyen fontos szerepet játszik az egyéni biográfia, az identitás megalkotásában és felmutatásában. Ezzel is magyarázható az a nagyfokú igény, hogy a fénykép a családi térben látható (de legalább is könnyen elérhető) helyre kerüljön. Az „ilyen vagyok” és az „ilyennek szeretném magam láttatni” kifejezésére szolgál. Éppen ezért a fénykép nem a pillanat megörökítését, hanem annak megszépítését, a megörökített valóság manipulálását szolgálja.

Köztudott, hogy a fotók sorozata, a fotóalbumok egy élet (esetleg egy család) történetét képek segítségével rögzítik, melyek funkciója bizonyos értelemben a szóban vagy írásban született élet-történetekével azonosítható: általuk integrálódik az egyén a helyi közösségbe. Azonban amikor a fényképek biográfikus funkciójáról beszélünk, ennél többre gondolunk: szerintünk bármely fénykép – egy műtermi felvétel, de egy portré is – az élettörténet funkcióival rendelkezik, egy élet minden becsvágyát tartalmazza.

A kutatás a továbbiakban ezeknek az egyéni becsvágyaknak a mentén elindulva kívánja feltárni a fényképeknek a helyi társadalomba betöltött feladatkörét, a használat kontextusait.

Vajda András

Ifjúsági szólások a Gagy és Küsmöd völgyéből

- itt hatvanhatozik a farzsebemben – (gúnyos utalásként) láthatóan nincsen ott a keresett személy
- most ittam vizet rea – nincs (belőle), elfogyott; személyre: nincsen itt
- kérdezz kettőt s könnyebbet – nem tudok válaszolni a kérdésedre
- prücsköt herél – 1. játékos körülírással: nem tesz semmit, hiába-valósággal foglalkozik; 2. kitérő válasz a kérdésre
- úgy szereti, mint a kő – nem kedveli (a képtelenséggel fogalmazza meg a két személy közti viszony lényegét)
- jól beszél, csak mind hülyeséget – 1. butaságot beszél; 2. fölöslegesen mond
- észre szódaport vettél be, hogy így lököldsz?! – mit hetvenkedsz? mit ugrálsz?
- nem vagyok róka-gomba, amelyik a tegnapi eső után jött ki – nem vagyok zöldfülű, nem lehet engem olyan könnyen átejtteni
- ami a tiéd, az az enyém, ami az enyém, ahhoz semmi közöd – általában tréfás, ám sok esetben szó szerint értendő magyarázat arra a helyzetre, amikor valaki mástól bármit elfogad, ám a sajátját mással nem osztja meg
- nem most/ma szálltam le a falvédőről – 1. nem vagyok olyan tapasztalatlan, mint gondolnád; 2. értek én ehhez
- nem egyszerre húztunk gagyát – ne mérd magad hozzám, nem vagyunk egyformák
- ezért rúgtak/tettek ki az óvodából – ezt a szöveget, szólást, viccet nagyon rég ismerem
- te még hátulgombolósban jártál/játszottál az út szélén, a porban az izéddel, amikor én... – 1. nagyon rég volt; 2. régóta értek én ehhez, van benne tapasztalatom
- szorítja a cipő – ittasan énekel az utcán, nyilvános helyen
- fáj a foga – ittasan énekel, részegen üvöltözik
- fáj a hasa – 1. ittasan énekel, részegen üvöltözik; 2. láthatóan valami baja, gondja van, mert nyugtalan, helyét nem leli
- nekem hat/nyolc – teljesen mindegy nekem
- nekem a kilenc is páros – teljesen mindegy nekem, nem szólok bele
- addig (csinálja), amíg fokhagymaszagú lesz – sokáig, beláthatatlan ideig
- igyál olajat, hogy ne nyikorogj! – 1. az éles, szokatlan (mutáló) hangú fiatalnak gúnyolásra mondják; 2. ne mondj annyit
- azt hitte, hogy hogy, hát pedig dehogy – becsapódott, nem a számítása szerint sikerült a dolog
- azt hiszi, hogy Pest falu s egy tyúk hatvan kiló – teljesen tájékozatlan (durva túlzás, anyaországi szólás)
- jó idő van, mert nem ess – 1. nincs semmi érdekes; 2. mondjunk valamit, hogy ne legyünk szótlanul
- úgy néz ki, hogy mehet(ne) az ecetgyárba savanyó képet vágni – arckifejezése szerint meglepett, elkeseredett, elbátortalanodott
- úgy csattogat/kopog, mint egy patkós macska – kemény sarkú cipőjével hangosan kopog
- kihűl a szája – sokat mond, fölöslegesen beszél
- tartsd ide a melegbik/hegyesebbik felét – adj egy cigarettatüzet
- elhasítja a fülét – 1. elbánik vele (fenyegetésként); 2. fülön fogja, megráncigálja a fülét
- egy füllel maradsz, mint a bili – ezért megkapod a magadét, a fülhúzást
- ezért kivágnak a családi képből – ez bűnnek, hibának számít
- kisírja a köldökét – 1. hosszasan siránkozik; 2. sir, bög
- kicsi volt s elfogyott – nincs már belőle, személyre: nincsen itt

- nem nősz, csak minősül – közbeszúrt mondásként mindannyiszor elhangzik, valahányszor nőszülésről van szó, de a szóban forgó személy éppen nem érintett
- gyújts rá, hogy ne búsuljanak otthon – 1. tréfás vigasztalás: ne búsulj, ne szomorkodj!; 2. tréfás felszólítás: gyújts rá!
- jól vagyok, ha ennél jobban lennék, azt már el kellene rontani – tréfás túlzásként: nagyon jól vagyok, ill. sok esetben harmadik személynek szóló „üzenet”, amit a helyzettől függően lehet szó szerint érteni, de ironiának is
- vagy tehetség, vagy kukac, de valami mozog benned – tréfás elismerés, ill. gúnyos megjegyzés egyaránt lehet, ha valaki rájön valamire, vagy éppenséggel olyasmit ismer fel, ami más számára nem újdonság
- a szentjánosbogártól tüzet kér – (ittasan) elesik, kifekszik
- borduramérgezése van – ittasan elesett (rom. bordură – bordúr, útszegély)
- ha nem bírod (=kedveled, tetszik, szereted), tedd le – 1. leszólás abban az esetben, ha valaki megjegyzést tesz, hogy „nem bír” (nem állhat) valamit; 2. ha erődet meghaladja, ne folytasd a dolgot
- ahova nem tettél, oda ne nyúlj/kotorássz/matass! – hangos rendreutasítás a néha „véletlenül” tapizó személy részére
- abba te nem pótolnál – 1. nem a tied; 2. nem szabad hozzányúlni (pl. tapizáskor is)
- az bibis – ne nyúlj hozzá
- magyarázd meg neki, hogy mitől döglik a légy – világosítsd fel a dolog lényegéről
- ugyan, Matild, ne citerázz! – bármely helyzetben elhangozható felkiáltás, szerepe a figyelemfelhívás, tk. lekicsinylés; az eredeti történet, amely helyzetből származik, rég nem ismert
- ne rizegj! – ne reszkess, ne félj!
- ne félj, ha nem vagy hibás! – ne félj (beugrató mondás, általában kisebbeknek, néha látszólag fenyegető mozdulatoktól kísérve)
- ha meglátná magát, megijedne – rosszul vagy nevetségesen néz ki
- ha leesik, supp! – ha már megtörtént, így is jól van
- földhöz ütöm s ott is ütöm – tréfás fenyegetésként hangzik el
- ha meglátják otthonról, kitagadják a családból/famíliából – nem szabad, nem lehet megtenni a szóban forgó dolgot
- akkora szája van, mint kettőnek – nagyszájú, nagy hangon beszél
- akkora mancsa van, mint egy medvének – hatalmas tenyerű
- úgy néz ki, mintha benézne – 1. furcsán, szokatlanul néz ki; 2. sehogy se néz ki
- akkora feje van, mint egy hordó – másnaposság, italfogyasztás miatt rosszul érzi magát

*Pillanatfelvételek Gagyból
Fotók: P. Buzogány Árpád*

- leesett a tantusz/lejes/huszonöt banis – megértette végre, rájött az összefüggésre
- húzz el, mint a vadlibák – tűnj el, menj el
- úgy megijedt, hogy egy lej se maradt a zsebében – (láthatóan) berezelt
- úgy megnézte, hogy a nadrágszíja szinte megoldódott – nagyon, feltűnően megnézte
- (olyan kövér, hogy) könnyebb átugorni, mint kikerülni – alacsony növésű és kövér testalkatú
- úgy elhasítom/elszakítom a füled, mint a mozijegyet – majd adok én neked! (fenyegetésként hangzik el)
- a füled a kezembe adom (, mint a mozijegyet) – idősebb részéről elhangzó fenyegetés: fülön foglak, adok én neked!
- úgy megnézett, hogy a Petőfi-szobor szinte rámdőlt – feltűnően megnézett (a székelykeresztúri, főtéri egész alakos Petőfi bronzszoborról van szó, Márkos András szobrász /1919–1972/ alkotása, amelyet 1973. január 21-én avattak fel)
- (olyan) izomszag van – ne hencegij az erőddel
- ne szólj bele, mert nem telefon – nincs jogod beleszólni, nem a te dolgod
- az sem csapja el a hasadat – abban nem lesz részed
- ne bölcsködj, mert nem vagy otthon – húzd meg magad
- (hallgass, mert) neked nem osztottak lapot – nincs ebbe beleszólásod, nem tartozik rád
- azt még a (katolikus) pap se tudja – nem lehet előre tudni, sejteni
- azt még a (zetelaki) kártyavető asszony sem tudja – nem lehet előre tudni, sejteni
- elegend van ebbe a melegbe – nem irigyellek, van bajod elég
- rájött az öt/tíz perc (félóra, bolondóra) – nem lehet vele tárgyalni, szót érteni
- beszélj bele egy zacskóba, s osztán kiválogatjuk – serény beszédű ember gúnyolása
- ez már nem gyerebé – ez nem jó, nem állja a helyét, nem helyes, nem talál
- na bátya! – 1. ejnye!; 2. figyelj csak ide!
- mind abba járunk s félcipőbe – eszünk ágában sincsen azzal foglalkozni
- úriember nem vaddisznó – dicséretként hangzik el, valamely lovagias gesztus (ön)értékeléseként
- a dologgal baj van s a bajt kerülni kell – lusta, kételen, dologkezelő személy jellemzésére mondják mintegy helyzetlemezésként
- úgy örvend, hogy körbekacagja a fejit – örömeiben kacag, leplezetlenül örül, nem rejtheti el örömét
- ha a fülei nem volnának, körbekacagná a fejit – leplezetlenül örül, nem rejtheti el örömét
- magos (tk. magas), mint a pipének a szaxafon (szaxofon) – nem

ért ehhez, meghaladja a képességeit a feladat

- úgy ül/néz ki, mint a majom a küszürűn – nem talál, hozzá nem illő, szokatlan ez a testhelyzet
- olyan se vagy, mint én részegen – becsmérlelésként: ne tedd/mérd magad hozzám
- úgy (csinálja), hogy még az ég is laskázik – nagy lendülettel, boldondul végzi
- olyan/úgy néz ki, mint egy kaliforniai gödöröső – (gúny) furcsa, feltűnő, szokatlan kinézetű, öltözetű
- olyan/úgy néz ki, mint egy kapart murok – (gúny) furcsa, feltűnő, szokatlan kinézetű, öltözetű
- olyan bajusza van, mint egy vándor pocogérnek – (gúny) szokatlan, furcsa
- annyit eszik stb., mint kettő/két más – sokat eszik, nagybelű, falánk, mohó étkü
- olyan mérges, hogy még ketyeg (belé) – nagyon mérges, látszik rajta, hogy robban fel
- úgy járt, mint a mi kertünk: ledőlt s felcsinálták – gúnyos, kárörvendő: teherbe esett
- úgy megütlek, hogy egy hétig egyfelé mész s azután esel el – feltűnő, sértő, hangoskodó viselkedés rendreutasításaként elhangzó fenyegetés
- úgy megütlek, hogy Huszár doktor száz lejért rád se néz – fenyegetésként hangzik el (az emlegetett Huszár doktor a székelyudvarhelyi kórház sebészorvosa volt sokáig)
- elveti, mint a viking a csontot – felelőtlenül eldobja, szemetel
- olyan (vagy), mint az elefánt: későn tanul s hamar felejt – buta, gyenge felfogású (vagy)
- meghajtja, mint Singer a varrógépet – 1. gyorsan, nagy erőbedobással végez valamit; 2. nemi aktus körülírása
- akkora füle van, mint egy Trabant-ajtó – gúnyos, túlzó hasonlat: nagy a füle
- úgy megy, hogy azt mondja a nyúl: állj félre, te lusta állat – tréfás: nagyon, elképzelhetetlenül gyorsan
- úgy jár (=megy), mint az anyatető – nagyon, kibíráhatatlanul lassan
- még apám se látott ilyent – elismerésként, vagy gúnyos figyelemfelhívásként hangzik el
- ne tanítsd apádat gyermeket csinálni – ne szólj bele, ne adj tanácsot
- baj van az emeleten – félnótás, bolond
- az agybaj nagy baj (de ha már megvan, nem baj) – bolond, kolontos, félnótás
- a béka seggénél is alább – legalul, mindennél rosszabb minőség, mindennek a legalja
- kár a gőzért – hiábavalóság, nem éri meg a fáradságot
- kár a benzinért – fölösleges erőfeszítés, fáradság
- elszívták a békepipát – ki- vagy megbékültek
- letört, mint a bili füle – elkeseredett, kedvét veszítette
- helyes a bőgés – jól mondja, helyes, megszívlelendő, ami elhangzott
- töröld ki a csipát a szemedből – figyelj oda, nézz oda
- ismeri/tudja a dörgést (tk. dürgés) – ismeri a dolgok menetét
- elküldi melegebb éghajlatra – csúnya kifejezés szalonképes körülírása
- beszél a fejével – 1. (komolyan) szóba áll vele; 2. megszidja, feddi, megdorgálja, felelősségre vonja
- hasból beszél/mond – találmomra, minden valós alap nélkül
- hasára ütött – 1. körülbelül; 2. túlzó módon becsülte fel
- eltévesztette a házszámot – 1. nem jó helyre ment, nem jó helyen keresgél; 2. egészen más dologról van szó
- az idegeire megy – fárasztó, idegesítő
- úgy jön, mintha menne – 1. furcsa módon; 2. lassan
- menj/bújj a víz alá – tűnj el innen
- komoly, amint a vakbélgyulladás – nagyon komoly, veszélyes

- apád nem volt üvegyáros – állj félre előlem, hogy lássak
- zöldségeket beszél – butaságokat mond, össze-vissza beszél
- leüti a kezéről (csajt, nőt) – elhódítja más mellől
- szembefutsz egy marék csonttal – kapsz egyet
- úgy mozog, mint egy lajhár – nagyon lassan
- nem eszem meg – nem bántom, nem teszek benne kárt, ne féltsd annyira
- olyan (szép), hogy a napra lehetne nézni, de nem érdemes – nagyon szép
- soha ne lássak többé éjjel napvilágot – tréfás önátkozás
- kiváltotta a nyúlcedulát – elszaladt
- meg se lövi – nem törődik vele, közömbös vele szemben, ügybe se veszi
- meg se hess – nem törődik vele, ügybe se veszi
- szép/okos vagy, csak kár, hogy sokan nem tudják – 1. butaságot beszélsz; 2. olyant mondtál, ami nyilvánvaló
- szép/okos vagy, csak ne mondd senkinek – 1. butaságot beszélsz; 2. olyant mondtál, ami nyilvánvaló
- olajra lép – elmegy, eltűnik, lelépik
- tégy követ a zsebedbe, hogy a szél el ne fújjon – nagyon vézna testalkatú, illetve sovány személy gúnyolása
- legelteti a szemét – nézelődik, bámul
- nem szívbjajos – nem ijed meg, nem lepődik meg, nem hagyja magát
- egy szót se szóltott, s azt is lassan – 1. gúnyos: hallgatott; 2. nem volt érdemleges véleménynyilvánítása
- húzd le magad a vécnél! – szégyell(hete)d magad!
- ásd el magad! – szégyell(hete)d magad!

Adatközlők:

Antal Ida, Antal Ferenc, Antal István, Dömös Attila, Kovács Endre, Kovács Erika, Lőrinci Zoltán, Pál Vilmos, Papp József, Papp Zoltán, Tordai Béla, Török Zoltán Kőrispatakról, illetve ifjú Bándi Dénes, Bándi Erika, Bándi Sándor, ifjú Borbély Sándor, Bedő Gizella, ifjú Demeter Ferenc, Fazakas Károly, ifjú Kolozsvári Ferenc, ifjú Kolozsvári Magda, Radó Sándor Gagyból.

Az itt közölt anyagot a nyolcvanas évek második felében jegyeztem le Gagyban, szülőfalumban, illetve a közeli Kőrispatakon, ahol három évig dolgoztam (Gagy az egykori Keresztúr fiúszékben fekszik, az azonos nevű völgy névadó települése, Kőrispatak pedig az említett völgygel csaknem párhuzamos Küsmöd völgyében található). Minden korosztálytól gyűjtöttem, melynek eredményeként *Kőrispatak népköltészete* (1991) című szakdolgozatomban bemutattam azokat a lírai, drámai és epikai műfajokat, amelyek ott fellelhetőek voltak, és az általam gyűjtött anyag tekintélyes részét az adattárban. Közmondásokat, szólá-

sokat, vagyis frazeológiai kifejezéseket, illetve tájszavakat is jegyeztem le, az anyag első rendezgetésekor azonban ezek közül kiválasztottam azokat, amelyek nem népi eredetűeknek tűntek. Akkoriban, elsősorban a közeli magyar városokban (Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Marosvásárhely) tanuló diákok, meg a városról hazatért néhány fiatal beszédéből figyelhettem meg, szókincsük mennyire tükrözi az őket ért nyelvi hatásokat. Egyértelműen elsősorban az erdélyi köznyelvre különösen erősen ható, a mindennapi szavainkat is lassan kiszorító román kölcsönszavakról volt szó (abonament, alimentára, borkány, givecs, marmeláda stb.), nem is beszélve a választott mesterségük szakszavairól, hiszen a szaktantárgyakat román nyelven adták elő nekik. (Nagyapámtól, az akkor még élő Nagy Dénes nyugdíjas ácsmestertől meg a korosztályához tartozó néhány ismerőstől azonban már tudtam, hogy pár évtizeddel korábban a mesterséget tanuló fiatalok nyelvhasználatára a német – esetenként szász – szakszavak használata volt jellemző.)

A 14–17 év közöttiek legtöbbször, különösen a fiúk kilencedikbe, illetve a tizedik osztály elvégzése után másfél, két vagy három éves szakiskolába iratkozott be az említett városok valamelyikében, aztán általában ugyanott kínáltak számukra munkát is. Kivételt azok képeztek, akik családi okokból hazatértek, illetve akinek valamelyik ismerős, rokon máshol szerzett munkát. Ebből következően – az általánosan megfigyelhető román nyelvi hatás mellett – az általam jobban ismert két településen is megfigyelhető volt a szleng, az ifjúsági nyelvi szólások terjedése.

A városi argó (régies megnevezéssel jassznyelv, szleng) kifejezéseit használók kissé többnek tűntek falun élő társaik szemében – rá is játszottak erre alkalomadtán –, ám szókincsük és az általuk használt frazeológiai egységek alapját mégis az otthon, a szülőfalu közösségében elsajátítottak képezték. Dokumentálni kívántam, milyen nem népi eredetű szólásokat ismertek és használtak.

A két település között légvonalban nincsen több 8-10 kilométernél, azonban autót nem köti össze. Gagy távolsága Székelykeresztúrtól 10 km, Kőrispataké a kerülő miatt 30-32; egyiket jó buszkapcsolat kötötte össze a várossal, lehetővé téve a három váltásban dolgozók ingázását is, a másik települést azonban összesen két buszjárat érintette, a nagyobb távolság miatt elképzelhetetlen volt az ingázás, tehát amely kőrispataki fiatal munkát vállalt, azzal együtt járt az otthonról való elköltözés is. Kőrispatak inkább kötődött a közeli Erdőszentgyörgyhöz, illetve a közlekedés miatt Marosvásárhelyhez. Tehát a két falu fiataljai más- és másként ismerkedtek a városokkal, azok nyelvi hatása is másként érződött, mutatkozott meg.

Mivel három éven keresztül kétféle életet éltem, mindkét településen, nagyszerű lehetőség adódott arra, hogy mindkét közösségben gyűjthessek ugyanabban az időben. Az itt bemutatott frazeológiai kifejezések jórészt már kikoptak a jelzett korosztály szóhasználatából, mégsem találjuk érdektelennek a közlést.

Az anyag gyűjtése

Tekintve, hogy nem foglalkozásszerűen, és jórészt a legújabb módszertani ismereteket sem birtokolva gyűjtöttem, ez később, a feldolgozásnál jelentett hátrányt. Mindkét településen, Gagyban meg Kőrispatakon is ismerőseimtől jegyeztem fel adatokat. Az itt közölt anyagnál pedig egyáltalán nem alkalmaztam a kérdőíves módszert, leginkább a résztvevő megfigyelést.

A szólásokkal, közmondásokkal párhuzamosan jegyeztem le az ifjúsági szólásokat is. Jelen esetben ifjúsági szólásoknak tekintem azokat a frazeológiai kifejezéseket, amelyeket az ifjak szóhasználatában megfigyelhettünk. Ilyen értelemben nyilván azok kerültek a figyelem középpontjába, amelyeket a leggyakrabban használtak.

A szólások eredete

Használóik nyilván nem tettek különbséget az általuk használt szólások között eredetük szempontjából, mint ahogyan pl. a népdalok és az akkor éppen ismertté, divattossá váló műdalok között sem. Tehát az erre irányuló törekvés természetesen utólagos és „művi”, mármint a használók szemszögéből. Tudományos céllal tehetjük meg ezt. Funkcionalitásukat, használatukat tekintve közéjük sorolhatjuk azokat a népi eredetűeket is, amelyek a tudományos kutatás oldaláról nézve nem tartoznak ide (mivel pl. nem az ifjak nyelvi leleménye hozta létre, hanem kész sémaként vehették át, még ha némileg megváltozott jelentéssel is).

Az akkori években az ifjúsági szólások között felbukkantak könyvekből (pl. Moldova György egyik könyvéből volt ismert a „helyből olyan hülye, mint más nekifutásból” szólás, de Rejtő Jenő és romániai magyar írók ifjúsági regényei is hatással voltak) származók, egy-egy magyar filmből hasonló módon vált általánosan ismertté egy-egy mondás.

Népi szövegtől, gyereknyelvi kifejezésektől az anyaországi szlengig sokféle eredetű kifejezés került be a fiatalok szóhasználatába; elsősorban a városi fiataloktól tanulták, másrészt pedig a könyv, a film terjesztette azokat.

Népi jellegű, eredetű szólások az ifjak nyelvhasználatában

A népi eredetű frazeológiai kifejezések minden fiatal nyelvi ismeretanyagának jelentős részét képezik. Természetes, hogy gyakran élnek velük. Amikor a korosztály nyelvhasználatát tanulmányozva elkülönítjük az ifjúsági szólásokat, körükből kizárjuk a népi eredetűeket, bár használók az eredet szempontjából nem tesznek köztük különbséget. Akkor használnak egy-egy szöveget, amikor az – tömörségénél fogva – jellemzi a szóban forgó helyzetet, személyt. Nem utolsó szempont, hogy fordulatossá teszi beszédüket, emiatt kedvelik a tréfás, humoros frazeológiai egységeket. Az ifjúsági és népnyelvi kifejezések megfigyeléseim szerint jól megférnek egymással, éppen a korosztály életkori és társadalmi sajátosságainál fogva. A következő szólások különösen kedveltek voltak a fiatalok körében:

- zabot hegyez – hiábavalósággal foglalkozik, fölösleges dologgal tölti az időt
- idő van, tejed van, mért ne szoptatnál? – ráérsz, minden feltétel megvan arra, hogy megtegy a szóban forgó dolgot
- hát, hogy szavatokba ne szóljak/szavakat ne felejtsetek, mondjatok valamit – mondjunk már valamit, ne hallgassunk
- ha benne volna is, kívágnám – nem ér annyit, túlzott az ára
- lyukat beszél a hasába – nagyon sokat mond, úgy próbálja meggyőzni valamiről beszélgetőtársát
- eredj, ecert, ne savanyodj/savanyíts! – menj már, ne mondj ilyent, ne tégy ilyent
- nem adná magát egy vak lóért/fejős kecskéért – olyan helyzetbe került, hogy senkivel nem cserélné (általában – gúnyból – nem irigyelhető helyzetre is vonatkoztatják)
- ezt föl kell írni valahova/a kéménybe korommal – nagyon fontos! jegyezzük meg! (gúnyolódás, ritka vagy egyszeri esetre)
- fölvitte az isten a dolgát – jól megy neki
- úgy maradt (csórén, semmi nélkül), mint a kicsi ujjom – semmije sincsen
- úgy ül (ott), mint egy kotlóstyúk – 1. egymagában; 2. pöffeszkedve
- még a papnak se... (adok belőle) – ez csak az enyém
- a pap sem prédikál kétszer – figyelj oda, és ne utólag kérdezősködj az elhangzottakról
- úgy megütlek, elájulsz, több pálinkát nem árulsz – tréfás fenyegetés (tk. gyerekmondóka)
- pattog/ugrál, mint a kecskesz...r a deszkán – feszít, felvág, vagánykodik

- bolondgombát evett – nem normálisan viselkedik
- hasra vágódik/esik valaki előtt – 1. behódol neki, csak hozzá igazodik; 2. hízeleg
- a fenekére ver (valaminek, pl. pénznek) – elkölti, könnyelműen túlad rajta
- az más tál tészta – az egészen más dolog, a kettőt ne keverjük össze
- nem mai csirke – nem fiatal már, benne van a korban
- bekapta/bevette a legyet – 1. behúzták, becsapták; 2. várandós maradt
- fut, mint a töketlen kutya – ész nélkül, össze-vissza szaladgál, értelmetlenül
- még a toromra se kell – egyáltalán nem kell, nem tetszik, nem szeretem (tk. népi szólás)

Használatuk

Ha egy közösség teljes ismeretanyagát kívánjuk feltérképezni valamire vonatkozóan, akkor az adatgyűjtésbe mindenkit be kellene vonni ahhoz, hogy a teljesség ne szenvedjen csorbát. Erre nagyon ritkán van lehetőség, inkább reprezentatív mintával szoktak dolgozni a szakemberek. Mint ahogyan két fűszál sem egyforma, úgy a közösség két, társadalmi, életkori, vallási stb. szempontból leghasonlóbb két tagjának nyelvi ismerete, szókincse is hatalmas különbségeket mutat(hat). Társas együttlétekkor még ide-igen ember is nagyon hamar megállapíthatja: kik a hangadók, központi figurák, illetve kik azok, akik jó, hasznos adatközlők lehetnek. Ilyen szempontból emeltem ki a két közösség akkori fiataljainak (ma már tisztos szülők) sorából azokat, akiktől a legtöbbet lejegyezhettem.

Mulatságokban (bálok, névnapozások), munkaalkalmakkor, illetve autóbusszon utazva, focimeccseken meg kirándulásokon, utcasarki beszélgetésekkor, vagyis a legváltozatosabb helyzetekben, körülmények között hangzottak el ezek a szólások, természetesen leginkább akkor, amikor a fiatalok úgymond maguk közt voltak. Nem szükség bővebben ecsetelni azt a tényt, hogy az egymás társaságában lévő fiatalok sokkal inkább és szívesebben élnek ezekkel a szólásokkal, mintha más korosztályok is jelen vannak, ugyanis bizonyos fokig alkalmazkodniuk kell hozzájuk viselkedésben, és ehhez a nyelvi viselkedés is hozzátartozik.

Meg kell jegyezni még, hogy fiatal barátaim körében tapasztaltam: bizonyos szólásokat csak egyik, vagy csak másik településen használnak, sőt megfigyelhettem egy-egy ifjúsági nyelvi szólás elterjedését is.

P. Buzogány Árpád

Vegyes szokások Korondon

1. Este a szemetet és a vizet nem jó kiönteni, mert az illető a halottjára önti.

2. Tavasszal, amikor a marhákat hajtják fel a legelőre, hogy a vadtól és más nyavalyától meg legyen védve, a kapu küszöbénél egy láncot helyeznek el keresztbe, és a marhákat azon keresztülléptetik. (Láttam 1955. május 15-én az 54 éves Imre Gergelynél, Korondon, az Alszeg utcában.)

3. Amikor a disznót megölik, a gölye (nőstény) disznónak a csicseit levagdossák és visszavetik (visszadobják) a pajtába, hogy még máskor is legyen malac.

4. Húsvét nagyszombatján délben, amikor a harangok megszólalnak, szokás a gyümölcsfákat jól megrázni, hogy több gyümölcs teremjen.

5. Amikor a tehén megborjúzik, három napig a házból nem jó semmit kiadni, mert ezzel a tehénnek a tejét elviszik.

6. Hogy nyáron a búzátáblát érés idején a madarak ne verjék, a nap feljötte előtt csórén meg kell visszajára kerülni a búzátáblát, de nem szabad senkivel találkozni, vagy senki meg ne lássa a kerület.

7. Amikor az asszony gyermekágyban van (szült), hat hétig ha valaki a házba megy, az rongyot kell vessen, mert hanem a tejét elhossa, és az anya nem lesz, amivel szoptasson. Aki a tejet elviszi, annak a melle megdagad.

Ha olyan asszony megy a házba, aki tisztátalan (menstruál), meg kell fognia a csecsemő orrát, mert hanem a csecsemőn kiütések lesznek.

8. Annak az asszonynak, amelyik szült, a szülés napjától számítva hat hétig nem szabad kútból vizet merítenie. Ha belemerít, a víz megnyüvesedik. (Manapság ezt nem sokan tartják be.)

9. Nagypénteken nap feljötte előtt az ajtót és ablakot ki kell nyitani, hogy az ágy neműt a szél fújja meg, és akkor a moly nem esik bele.

10. Amikor a szövő lefogy, a háznál lévő hajadon leány az utolsó cséppel ki kell fusson a házból, és akit legelőször meglát, az lesz a férje.

11. Pappal találkozni szerencsétlenség.

12. Szekeres embernek, ha a lovai egyszerre vizelnek, szerencsét jelent.

13. Kéményseprővel találkozni szerencse.

14. Amikor elmennek szekeresre (ezelőtt jártak edénnyel, sóval, szénnel), a kaput egy jó darabig az otthonmaradottak nem teszik be, hogy az elment hamarabb visszajöjjön, és a házat visszajára seprik ki, nehogy a szerencsét kiséperjék.

15. Amikor borjút adnak el, a borjút a pajtából farral előre kell kihozni, úgy, hogy a tehén nézzen szembe a borjúval, s akkor a tehén a borjút hamar elfelejti, és sokat nem bögi, s a tejet a borjú nélkül leadja.

16. Amikor a tehén megborjúzik, s a borját nem akarja elfogadni, úgyszintén a juhnál is, az anyaállattal le kell pisiltetni, utána kell nyalatni, és akkor elfogadja.

17. Eszközfának való fát holdtölte után kell levágni a tövéről, de úgy, hogy kézzel addig ne érni hozzá, amíg előre a fejszét nem vágja bele, csak azután lehet a fát kézzel megérinteni.

18. Virágvasárnap előtt a cikót (barkát), amíg a templomban a pap nem szenteli meg, nem jó a házba bevinni, mert nem lesz kicsi csirke a háznál. Tyúkot hiába ültetnek, nem költ.

19. A madarak, hogy ne verjék nyáron a búzát érés idején, ősszel, vetéskor a magot napfeljötte előtt vagy naplemente után kell elvetni.

20. A madarak, hogy ne verjék nyáron érés idején a búzát, majorságzsíros (pl. tyúkszíros) kézből kell ősszel a búzát elvetni.

21. Naplemente után az istállóból nem jó a ganét kihányani, mert a szerencsét kihányják vele.

22. A mosogatóvizet este nem jó kiönteni, mert keresztleletlen gyermekre öntik.

23. Ha valaki macskakölyköt kap és azt a háznál meg akarja tartani, hogy ne menjen el, a fűtő lábát vagy az asztal lábát háromszor meg kell kerülni farral vele.

24. Amikor a macska megkölykezik, fehérnépfélének addig nem szabad megfogni a kölykeket, amíg a szeme nem nyílik ki (a macska- és kutya-kölyök szeme 9 nap után nyílik ki), mert kenyérsütéskor a tészta nem kel meg a keze után. (Ezt minden asszony így tartja.)

25. Régebb és ma is fordul elő, hogy egy fehérnépnek a combján vagy valamelyik testrészén olyan fekete pecsét van, mint a szilvماغ. Ezt régebb megszipásnak nevezték, s úgy tartották, hogy a rossz asszonyok vagy a boszorkányok szívták meg. Erre Pál Lajos bácsi 58 éves korondi lakos szerint azt az orvosságot használták, hogy reggel, amikor a megszipást észrevették, akkor azonnal bélsárt (emberganét) kellett kötni a megszipás helyére. Ha ilyennel kötötték be, aki megszipta, azonnal az illetőhöz ment, mert a megszipónak a gané a szájára volt kötve, csak azt mindenki nem láthatta. (1958. évi gyűjtés.)

26. Ha valaki meg akarta tudni, hogy kik a boszorkányok, úgy lehetett

megtudni, hogy azt a festékes kanalat, amellyel húsvétkor a piros tojást festették, húsvét első napján a szájba kellett venni, és úgy a mise megkezdése előtt a templomba bemenni. Ezt a kanalat a szem elejébe kellett tartani, és azon keresztül meg lehetett látni, hogy kik voltak a boszorkányok, mert akkora szarvakkal mentek be a templomba, hogy a templomajtón alig fértek be. Miután az illető meglátta, hogy kik a boszorkányok, a templomból ki kellett jönni, a keresztes úton (keresztúton, útkeresztveződésen) keresztülfutni, de gyorsan, hogy a boszorkányok nehegy elérjék, mert ha elérték volna az illetőt, aki nézte, összetörték volna. Az adatközlők arra nem emlékeznek, hogy valaki így nézte volna meg, de így hallották (adatközlők: Józsa Ignácné szül. Balázs Juliánna 73 éves, István Péter 70 éves. 1959. május. 18.).

27. Annál a háznál, ahol poloska van, a meszelést holdfogytakor kell végezni, akkor a poloskák kivesznek, ellenkező esetben még jobban szaporodnak.

28. Amikor az előhasú (első borjas) tehén megborjúz, annak a mását (pokláját, méhlepényét) egy forrás fejebe kell eltemetni, hogy a tehén legyen bő tejes. Fent a fenyőközi részen lakott István Samu bátyám, a nagyapám testvére, és mindig így csinálta (adatközlő id. István Péter 70 éves, 1959. júl. 5.).

29. Nyáron erős villámlás és mennydörgés idején a ház előtt a fejszével szoktak egyesek várat húzni és a várba a fejszét keresztesen belevágni. Ez megvédi a házat a villámcsapástól.

30. Húsvét előtt három héttel van a

tekeres hét, ekkor nem jó majorságot (háziszárnyast), tyúkot ültetni, mert a kikelt csirkék tekeres lábúak lesznek. A tekeres hét után van a fekete hét, ekkor sem jó majorságot ültetni, mert a kotló alá rakott tojásokból sok zápon marad, ezt úgy nevezik, fekete záp.

31. Régebb úgy tartották, hogy a gyermek fürösztővizét este nem jó kiönteni, mert akkor a gyermek éjjel nem nyugszik.

32. Amikor a gyermek megszületik, azt a fürösztővizet, amelyben a gyereket legelőször fürösztötték, piros rózsafa tövére kell önteni, így a gyermek arca még felnőtt korában is mindig szép piros lesz (adatközlő özv. Lő-

rincz Mártonné szül. Molnos Erzsébet 55 éves, 1962. február. 11.).

33. Régebb szokták a boszorkányok elvinni a tehén tejét. Ilyenkor Hegedűs Szőcs Mártonhoz szoktak menni. Ő a következőképpen járt el: a pajtaajtót és a könyöklőt fokhagymával körülkente. A tehén két szarvát átkötötte cérnával. A céna közepére kötött egy másik cérnát, ezt a tehén hátgerincén végighúzta, befokhagymázta. Ekkor előkerestette a házigazdával azt a pokrócot, amellyel a borjút kifogták, amikor született. Ezt a pokrócot összefogták, a pajta közepére tették, és elkezdtek ütni. Aki a kapun legelsőnek bement, az vitte el a tejet, mert amikor ezt a pokrócot ütötték, az illetőt ütötték, az érezte, csak nem lehetett látni. Ilyen esetnek az eredménye egy életre szóló harag szokott lenni.

Ahogy a nép nevezte, Szőcs Marci bá amikor ment el, azt hagyta hátra a tehén gazdájának, hogy a tehénnek adjanak enni, sarjút, locsát (moslékot), csihányos szénát, s biztos, hogy a tejt visszahozzák. A legtöbb esetben a rosszul telet tehén tejét vitték el a boszorkányok.

István Lajos gyűjtése

*A korondi határban
P. Buzagány Árpád felvételei*

Mértékrendszerek

„A méter mértéknek életbe léptetése ellen felír a törvényhatóság, mennyiben azt elhalasztani óhajtaná” – írja Daniel Gábor, Udvarhely vármegye főispánja emlékirataiban, az 1876-ban történekről. Az egységes mértékrendszert Magyarországon az 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról vezette be, és 1876. január 1-jén vált kötelezővé. Udvarhely megye döntő többségében hagyományos foglalkozásokat folytató lakossága, távol a nagy ipari és kereskedelmi központoktól nehezen fogadta el a számtalan előnyt biztosító új mértékeket, amelynek használata számunkra – 135 évvel bevezetésük után – már természetessé vált.

A középkor folyamán kialakult, majd az újkorban tovább tökéletesedett, de ugyanakkor tovább bonyolódott mértékek rendszere (amit még bonyolultabbá tett a pénzrendszer) a tudományok, a gazdasági élet és a kereskedelem kerékkötőjévé vált. A kérdés fontosságát jelzi, hogy már Szent István király bevezette a királyi öl és hold mértékeket, próbálkozott a mértékek megállapításával. 1405-ben Zsigmond király a kereskedelemben használt mértékeket akarta egységesíteni a budai mértékek alapján.

Az erdélyi mértékrendszer más úton fejlődött, különbözött a Magyarországon használt rendszertől. „Az erdélyi gazdasági élet fejlődését tükrözi mindjárt a köbölrendszer. A köböl ugyanis sajátosan magyar űrmérték, mely Magyarországon kívül egyedül Erdélyben volt használatos. Az erdélyi köböl azonban, ellentétben az öt vagy tíz osztóereszes magyarországi rendszerekkel, nyolc vékára oszlott. A nyolcas vagy tizenkettes tagozású mértékrendszerek pedig

tudjuk, kifejezetten német eredetűek.”¹ Az 1578. április 24-e és május 5-e között tartott országgyűlés elhatározta, hogy „az egész szászág mindenütt az országban egy köböllel éljen mind városokon, mind falukon, szebeni köböllel, egyéb minden szabad, kölcsös és mezővárosokon, falus helyek az kolosvári köböllel éljenek, ahhoz szabják köblöket. A székelység azonképpen minden helyeken kolosvári köböllel éljenek és másával. Ejtellel azonképpen az egész országban minden helyeken nemesség, székelység, szászág között, kölcsös és mező városokon a kolosvárival éljenek minden rendek. ... Singgel, fonttal és egyéb efféle mértékekkel egy aránt éljenek minden széken minden rend.”² Ha a rendelkezést nem tartják be, a városok 200 Ft, a falvak 12 Ft büntetést kockáztattak.

Amint azt Bíró Vencel írja: „...zűrzavar volt a kereskedelem nem csekély kárára a súly- és űrmértékek körül. Vidékenként ugyanis más-más mértékkel mértek. Az országgyűlés külön végzéssel próbált rendet teremteni. Így 1588-ban a megyékben és a Partiumban a kolozsvári köbölt és ejtelt, a székelyek és szászok a szebeni köbölt és a kolozsvári ejtelt, Várad vidékén a váradai böcsüt és a pintet tette kötelezővé.”³

Erdélyben tehát két rendszert használtak egymás mellett, a kolozsvári és a szebeni rendszert. A mértékek szabályozására még többször visszatért az országgyűlés. 1622-ben elhatározza, hogy „minden városbeliek vékájokat, eyteleket és vedreket, szt. Margit asszony napra, városok pecsétie előtt ad revidendum Feérváron prezentálják.”⁴ Majd az 1683. évi X. tc. kimondja, hogy: „Az eddig sok károkkal terjedtet confusio

az mértékek iránt, hogy nagyobb incomodításokkal ne terjedjen, kegyelmes urunk, tehát mindenütt az országban, ide értvén a partium és székeshelyek is, az vékák, ejtelek, sing és fontok is az kolosvári igaz mértékekhez confirmáltassanak, és ki-ki indifferenter azokkal éljen...”⁵

A törvényhatóságok is próbálkoztak a mértékek egységesítésével. Maroszsék konstitúciói szerint: „Véka, Ejtelt sütséről. Fontmérésről. Minden faluk vékát, ejtelt, úgy minden mészáros fontot V. Tiszt atyámfiaival süttessenek, sub poena ft. 12, hogy az egész székben, minden Rendek egy mértékkel éljenek.” A „süttetés” a hitelesítő pecsét beégetését jelentette.

Számos udvarhelyszéki példa sorolható a XVI. század végéről a köböl, a földmérésre használt kötél, a sing, a veder és a véka használatáról: „Az oláhok osztán úgy adnak neki két disznót, s három köböl búzát, vagy kettőt.” (1589); „Az elmúlt 1585 esztendőben maradt vala énnekem adósa az alperes ura, Farcádi Péter fl. 8 és nyolcad fél köböl búzával.” (1589); „az szántásért fél köböl búzát adtam” (1591); „kimene a város, köteleit vittek, hogy meg mérték” (1589); „azt is mongya, hogy sing hiján száz sing vásznat is adott volna” (1589); „Egy vég baraszlai [Boroszló – Wrocław (németül Breslau, a porosz Szilézia központja), lengyel város régi neve] posztót ada Szombatfalvi Máté Ilkei Bálintnak, ... abból énnekem Ilkei Bálint más fél singet ada” (1590); „minden húsz juh után adjon két sós sajtot, két tömlőt és egy veder ordát” (1590); „ada két véka búzát” (1591); „vette meg Fábián István azt az kicsiny helyet három véka búzán s egy kenyéren” (1592); „nyolc sing karasia [angol eredetű posztó] posztót is monda, hogy vagyon” (1592); „fél köböl búzát ha bele vethetni” (1592); „énnekem az két forintért négy köböl búzát fizessen” (1594); „Annak felette búza 35 kalongya, esmét 25 köböl” (1595); 1630-ban a várban volt 94 hordó, bennük 4362 veder bor; Udvarhelyszék végzései szerint: „A söt a régi szabadság szerint adják, egy pénzen egy [kő] söt.” (1635-1636); 1707-ben pedig az Udvarhelyszékre kirótt negyedévi adó: „1155½ köböl búza, 740 mázsa 50 font hús, 120 hordó bor, 3275 köböl zab, 1025 szekér széna” volt.⁶

A mértékek bonyolultságát csak fokozta a XVIII-XIX. században a kormány által bevezetett és támogatott bécsi rendszer, amely nem tudta kiszorítani a helyi mértékeket. „Hogy pedig mi az egész telek, mi a jugerum, mi a bécsi mérő, azt nem tudgyuk ezen helységben. ... középtermés idején egy véka öszvetés terem két kalongyát. Egy kalongya ereszt búzát 1½ vékát, rozs többet.” – jegyzi Bardócon. A távolságot a megtételéhez szükséges időben mérik vagy

ELSŐ KOLOZSVÁRI

Méter- és Liter-Gyár és Raktár.

(Belközép-utca, 5-dik szám.)

Előleges hirdetés.

Alóírtak jelentik a n. é. közönségnek az ujonan életbelépő mindennemű mértékek és literék, u. m. száraz és folyó tárgyak számára. Egy centilitertől 2 literig fehér lemezből, 5 litertől 50 literig tölgyfa és vaslemezből, a kolozsvári hitelesítő hivatal által hitelesítve, igen jutányos árak mellett kaphatók.

Vidéki megrendelések azonnal a legpontosabban teljesíttetnek.

Teljes tisztelettel

FRIED és MÁYER.

2—25

Reklám a Magyar Polgár (1875) hasábjairól

mérőföldben: „közelebbi városi piac Bar-
docz, másfél órányi távolságra. ... Brassó-
ba is szoktunk jární, 6 mérőföld távolság.”
(Nagybacon), „A sósánya ide négy mér-
föld.” (Ége) – jelentették ki a kérdezőbizto-
soknak az 1820. évi összeírás paraszttrendű
kérdéztettjei.⁷

Herceg Schwarzenberg Károly altábornagy, Erdély katonai kormányzója intézkedései között jelent meg – magyar, német és román nyelven – a hivatalos lapban a 208. számú „Rendelete a cs. k. katonai és polgári kormányzónak 1852-diki október 27-ről, az iránt, hogy 1853-diki év január 1-jén kezdve a bécsi öl hossz- és súlymérték használtassék.” A birodalmi mértékrendszer egységesítése érdekében elrendelte: „Múlt év október 10-ről 22.257 sz. a. innen kelt kibocsátványánál fogva minden hatóságok már utasítottak volt arra törekedni, miszerint nyilvános forgalom alkalmával mindenkor alsó ausztriai (bécsi) mérték használtassék. A vásáros helységek tanácsainak és község-elöljáróinak nemkülönben köteleességévé tétetett, hogy magukat bécsi láb szerinti űr-, hossz- és súlymértékek mustráival lássák el, ... 1853-dik év január 1-én kezdve minden kereskedő és iparos áruhelyiben kizárólag bécsi súly-, folyadék-, űr- és hosszmer-
téket (bécsi rőföt) kötelesek használni.” A rendelet megszövegeinek pénzbüntetést, a visszaesőknek az iparengedély elvesztését, a fizetésektelenek számára pedig 14 nap börtönt helyezett kilátásba. De a csapnivaló magyarsággal megírt rendelet se tudta elfogadtatni a „bécsi mértéket”.

A mellékelt táblázat – „csatolvány” – megnevezi a használt erdélyi mértékeket:

Folyadék mérték

egy hordó = 40 veder
egy veder = 8 kupa
egy kupa = 2 fél kupa
egy fél kupa = 2 fertály
egy fertály = 2 fél fertály
egy fél fertály = –

Gabona mérték

egy köböl = 4 véka
egy véka = 2 fél véka
egy fél véka = 8 kupa
egy kupa = 2 fél kupa
egy fél kupa = 2 fertály
egy fertály = –

A bonyolult mértékrendszer és nehézkes használata fogékonnyá tette a társadalmat egy új, közérthető, a gyakorlatban könnyebben alkalmazható rendszer elfogadására. Ebben jelentős szerepe volt a sajtónak, amely kedvezően fogadta a franciaor-

szági reformokat.⁸ „Mi magyarok a métri rendszer egyszerű bevetelével nem csak a civilizáció elé teszünk egy hatalmas lépést, de mezei gazdaságunknak, valamint szorgalmunk egyéb ágainak is jóltevő irányt adunk.”⁹ „A méter mérték- és súlyrendszer, mely a tudományban most már általánosan el van fogadva, hazánkba valószínűleg nem sokára törvényesen is be fog hozatni.” – írta 1869-ben a *Természettudományi Közöny*.¹⁰ Az új mértékrendszer elfogadtatásának folyamatában fontos szerepe volt az udvarhelyszéki származású, bencédi Benczédi Gergely (1839–1906) kolozsvári unitárius főgimnáziumi tanár *A méterrendszer* (Kv., 1870) című könyvének.

Végül megszületik az 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról. Ennek első két artikulusában a következőket találjuk: „1. §. A magyar korona országában az eddig használt mértékek helyett új mértékrendszer hozatik be, melynek alapja a méter tízes felosztással és többszörözéssel. 2. §. Alapmértékül az országos levéltárban őrzött platinapálcán két vonással jelzett távolság szolgál, mely 1870. évben a magyar kormány és a francia kormány részéről kiküldött bizottság által a párizsi állami levéltárban lévő eredeti méterpálcával egybehangosítottván, ahhoz mérve a fagy-
pont felett 16 Celsius foknyi mérsékletnél 1,00000219 méternek találtatott.” Továbbá a 9. § a korábban hivatalos bécsi mértékek és a métermérték viszonyait állapítja meg. A törvény bevezetését követően mértékHITELESÍTŐ hivatalokat állítottak fel az ország mértékeinek ellenőrzésére és hitelesítésére.

Az 1874. évi törvényt az 1875. évi LVIII. tc. és az 1891. évi VI. tc. egészítette ki. Később az 1907. évi V. tc. szabályozta a métermérték használatát, hatályon kívül helyezve a korábbi jogszabályokat.

A métermérték bevezetése, a társadalom általi elfogadása sem volt zökkenőmentes. Számtalan újságcikk, könyv és kalendárium népszerűsítette az új rendszert, közölt átszámítási táblázatokat.¹¹ A litermérték használata a borvízkereskedelemben már 1875-ben elkezdődött. „A székely atyafiak már is jó hasznát veszik a jövő év elején életbelépő métermértéknek, mert november elseje óta kupás helyett literes üvegekkel árulják a borszéki borvizet, mindazáltal ugyanazon árban adják az eddigivel.”¹²

Ismeretlen verselő a sepsiszentgyörgyi *Nemere* (1876) lapban rigmussokat közölt annak reményében, hogy talán versbe szedve könnyebben megtanulhatók az új mértékek.

Hosszmérték

Régi mérték, mit sem ér már,
Új mértékkel mér a kalmár.
Ha kérsz cukrot, kávé, babot,
Két fontért kapsz egy kilogrammot,
Hét fontot tesz négy kilogramm,
Négy latot meg hét dekagramm,
Egy gramm, egy fertály nehezék,
Ezt jól megjegyezni tessék!
Holdszámra sem mérhetünk már,
E helyett azt mondjuk: hektár.
Englisbittert, szilvóriumot,
Avagy jamaika-rumot,
Többé nem iccével méri,
Hanem literszámmal éri.
Egy liter három fertály pint,
Boltban benn és piacon kint.
Egy és három fertály akó,
Hektólitert színgig adó.
Kilenc rőf meg hét métert tesz,
Ha valaki pántlikát vesz,
Ezt elfeledni nem szabad,
S aki igen: számár marad!

Zepezsaner Jenő

1. Jakó Zsigmond: Az erdélyi mértéktörténet kérdéseiről. *Erdélyi Múzeum*, 1945. 3-4. sz. 240.

2. EOE. III. 133.

3. Bíró Vencel: Erdély XVI-XVII. századi kereskedelmének történetéhez. *Ódon Erdély: Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bp., 2004. Lásd: <http://vmek.oszk.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0015.htm>

4. EOE. VIII. 99.

5. EOE. XVIII. 90-91.

6. *Székely oklevéltár*. Új sorozat. Bukarest, 1983, 1985. I-II.

7. *Udvarhelyszék paraszttalomsai 1820-ból*. Debrecen, 2001.

8. 1875. a méterrendszer törvénybe foglalása; 1799. az ösméter (etalon) megalkotása; 1812. Napóleon megengedi a régi mértékegységek használatát; 1816. XVIII. Lajos betiltja a méterrendszer használatát; 1837. méterrendszer újra törvényesítése.

9. Nagy Károly: A magyarországi mértékek. *Athenaeum. Tudományok és Szépművészetek Tára*, 1839. január 17. 69-72.; *Ismeretár a magyar nép számára. Nélkülözhetetlen segédkönyv, mely a történelem, természet s egyéb tudományok köréből gyűjtött több ezer cikk és több száz képpel*. Pest, 1862. VII. 291-299 (mérték címszó).

10. A méter mérték- és súlyrendszer. *Természettudományi Közöny*, 1869. 41. Lásd még: Wagner Károly: A méter mértékről. *Erdészeti Lapok*, 1870. 1. sz. 19-23.; Törvényjavaslat a tizedes mérték és súlyrendszerről. *Erdészeti Lapok*, 1870. 2. sz. 71-83.

11. A méter rendszer. *Kelet*, 1874. június-júliusi cikk-sorozat.; Bánya Literati Károly: *A méter- és régi mértékek könnyen érthető átszámítása*. Kv., 1875.; Tóth Adolf: *Átváltoztatási táblája a régi és új mértékek, súlyoknak és azok árának*. Bp., 1875.; Roller Mátyás: *A métermérték a háztartásban és a kereskedésben. Táblázatok a régi mértékeknek az új mértékre való átváltoztatására. Iparosok és kereskedők, de különösen a háztartás szükségleteinek tekintetével*. Bp., 1875, 1876, 1890.; Az új mértékek alkalmazásáról. *Magyar Polgár*, 1875. május 16.; A méter-rendszerről. *Vasárnapi Újság*, 1875. december 26. 836-837.; Az új mérték-rendszer. *Magyar Polgár*, 1877. december 13.; Gergely Lajos: *Új mértékek ismertetése (Tekintettel az erdélyi viszonyokra)*. A nép számára. Maros-Vásárhelytől, [1875].

12. *Székely Hírlap*, 1875. november 13.

„Műemléktemplomaink károsodásainak nagy részét az elmulasztott vagy szakszerűtlenül elvégzett karbantartási munkálatok számláira írhatjuk”

Miklós Zoltán beszélgetése Mihály Ferenc restaurátor-művésszel

Az erdélyi műemléktemplomokat kutató vagy pusztán ezek iránt érdeklődő személyek egyre gyakrabban találkoznak Mihály Ferenc restaurátor-művész nevével. Lángi József restaurátorral közösen megjelentetett *Erdélyi falképek és festett faberendezések* címet viselő, háromkötetes kiadványuk summázza a műemléktemplomokban fellelhető állapotokat, részletezve az ezekben található kultikus tárgyi emlékek művelődéstörténeti értékét és állapotát.

– *Melyik intézmény kezdeményezte az erdélyi templomok állapotfelmérését, és kik dolgoztak ebben a projektben?*

– A kolozsvári székhelyű Transylvania Trust Alapítvány kezdeményezte az erdélyi falképek és festett faberendezések számbavételét, állapotfelmérését. A társintézmény a hajdani budapesti Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ volt, melynek tevékenységi körében helyet kapott a határon túli épített örökség ütemezett felmérése is. A számbavétel Felvidékre, Kárpátaljára, Horvátországra és Erdélyre terjedt ki. Felvidéken 30, Kárpátalján 40, Horvátországban 10, míg Erdélyben 350 objektumon végezhattünk adatrögzítést.

– *Visszatekintve a felmérés eredményére, összegezve mi mondható el az erdélyi műemléktemplomok állapotáról?*

– A vallás és nemzetiségek szempontjából sokszínű Erdélyben a fennmaradt emléktárhely igen gazdag. Talán a legnagyobb gondot az elnéptelenedés, pontosabban a magára hagyott, funkciójukat veszített templomok jelentik. A gazdátlan kastélyok, kúriák és udvarházak államosítást követő lassú

pusztulása az utóbbi húsz évben felgyorsult. Ehhez sok esetben párosul a jó szándék vezérelte tudatlanság vagy mulasztás, nem is beszélve az anyagi források hiányáról.

– *Melyek azok a térségek, ahol esetleg visszafordíthatatlanok már a károsodások?*

– A nagy gondok azon térségekben vannak, ahol megfogyatkozott a magyarok száma, a templomok gazdátlanok, funkció nélkül omladoznak. Talán a legszomorúbb Fehér és Hunyad megye helyzete, de ezen az úton halad a Mezőség, illetve az egyre inkább elöregedő Kalotaszeg. Egy gondolat erejéig – figyelmeztető jelként – felhívnom a figyelmet a valamikor szászok lakta települések templomaira, épített örökségére.

– *Elmondható valamelyik felekezetéről, hogy jobban vagy kevésbé hatékonyan ápolta javait? Vagy alapvetően az egyházközségek elszorodása jelentheti a legnagyobb veszélyt a templomra és a benne fellelhető tárgyi emlékekre?*

– Az épített örökség fenntartása, megőrzése nem felekezettfüggő. A fentiekben felsorolt okok mellé megjegyezném, hogy egyetlen magyar vonatkozású felekezet papjainak képzése során sem fektetnek kellő hangsúlyt templomaink kultúrtörténeti értékeinek megismertetésére, azok szakszerű karbantartása, esetenként felújítása körüli teendők bemutatására.

– *Közismert, hogy a szász faluközségek gyakorlatilag megszűntek létezni, ezért a tulajdonukat képező erődtemplomok sorsa is megkérdőjelezett. Mik a tapasztalatok ezen a téren, mi*

lesz ezeknek a templomoknak az utóéletük?

– Nem tudom. Csupán annyit jegyeznek meg az eddig látottak alapján, hogy a jelentősebb templomok, elsősorban a városi templomok – ha csak részben is az eredeti funkciónak megfelelően, de – fenntartásra kerülnek. A nagy veszteséget a falusi szász templomok, erődtemplomok szenvedik, mert nem is gondoljuk, hogy sok esetben milyen jelentős értékek pusztulnak ott el. Még a számbavételük is hiányos, azt sem fogjuk megtudni, hogy mi pusztult el. Természetesen, mielőtt teljesen fekete képet festenék a helyzetről, azt is el kell mondani, hogy van néhány pozitív példa, jó kezdeményezés.

– *Az erőforrások hiánya mellett mi lehet a legnagyobb ellensége egy műemléktemplomnak?*

– Az erőforrásokról szólva azt is be kell valljuk, hogy Erdélyben sok esetben a pénz, illetve a sok pénz is baj. Kissé filozofikus, de a szegénységnek, a nincstelenségnek esetenként konzerváló hatása van, főként mifelénk. A jelenség nem új keletű. Székelyföldi kis katolikus templomaink többnyire azért őrzik kis méretüket, falképeiket, mert nem volt pénz a nagyobbításra. Meglévő középkori és XVII. századi oltáraink és oltártöredékeink is hasonlóan azért maradhattak fenn, mert mifelénk nem volt egy gazdag barokk korszak, mely új, fényes, aranyban és márványban pompázó templombelsőket eredményezett volna. Az erdélyi, főként protestáns templombelsőkre jellemző kazettás mennyezetek, melyek sajátosságai templomépítészetünknek, szerény anyagi ráfordításból készültek.

De a kérdésre válaszolva, műemléktemplomaink károsodásainak nagy részét az elmulasztott vagy szakszerűtlenül elvégzett karbantartási munkálatok számláira írhatjuk.

– *Esetleg egy tájékozatlan lelkeszére is, nem? Mennyire tájékozottak a szolgálatot végző lelkeszek a szak-*

Mihály Ferenc

Született Marosvásárhelyen, 1968. március 22-én.

A brassói Faipari Egyetem befejezését követően a budapesti Képzőművészeti Egyetem restaurátori szakán szerzett farestaurátor-művész képesítést. Korábban a magyarországi Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából is végzett restaurálást, néhány éve azonban az erdélyi templomok fából készült berendezéseinek felmérésére, kutatására és restaurálására összpontosít.

szerű restaurálás, felújítás szükségeségéről?

– Mint már korábban is említettem, a teológiákon nem tanítják a legszükségesebb ismereteket sem a műemlékvédelemre, sem a műtárgygondozásra vonatkozóan. Ehhez sok esetben társul egy presbitérium vagy egyháztanács, amely a XX. század második felének a szellemében tanult, gyakorlatozott, így csak a betonra, cementes vakolatra vagy falburkolatra voksol.

– Székelyföldön, ahol viszonylag életerős vallási közösségek vannak, mennyire jobb a helyzet – a műemlékvédelem terén –, mint például a szórványban?

– Számolnunk kell a Székelyföldön is egy átrendeződéssel vagy számbeli fogyással. Elég, ha összehasonlítjuk a születés és elhalálozás arányát kis falvaink esetében. Ettől eltekintve, az a tapasztalatom, hogy a műemlékvédelem sorsa nem jobb Székelyföldön, mint a szórványban. Bőven sorolhatunk jó vagy rossz példákat csupán néhány lelkes vagy néhány ezer lelket számláló gyülekezet, egyházközség templomaiból egyaránt.

– Udvarhelyszékről tudnánk pozitív példákkal szolgálni?

– A méltatást mellőzve, csupán azokat a helyszíneket tudom megemlíteni, ahol állagmegóvási, helyreállítási munkákat végezhattunk. Református templomban Rugonfalván, Nagygálambfalván, Égében, Siménfalván és Székelydályán dolgoztunk vagy dolgozunk. Az unitárius templomok közül Homoródkarácsonyfalvát és Homoródszentpétert említhetem. Katolikus templomban Homoródkarácsonyfalván végzünk nagyobb munkát.

– Sokak számára ismert a székelydályai templom felújítása körüli huzavona. Mivel az 1630-as dályai mennyezettáblák restaurálását már elvégezték, esetleg mikorra várható ezek vizsgálata?

– Pontosítanám, hogy a templom helyreállítása folyamatban van. Az 1991–2004 közötti időszokról nem szeretnék beszélni, mivel nem voltunk érintettek a munkálatokban. Az elmúlt öt évben a falképek szakszerű helyreállítása szépen haladt. Mi a ka-

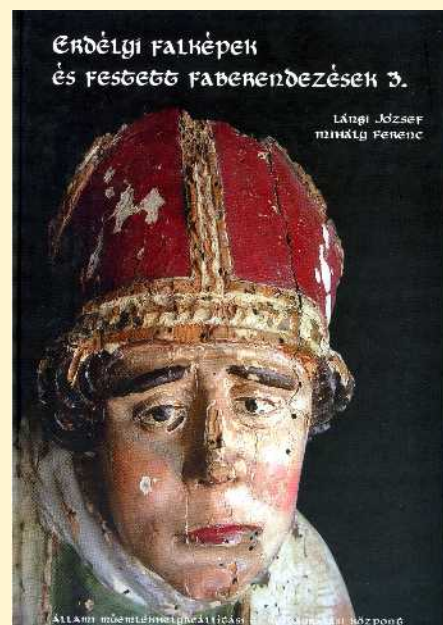
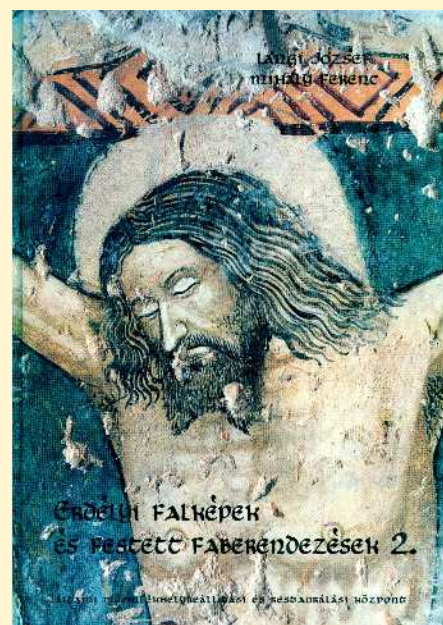
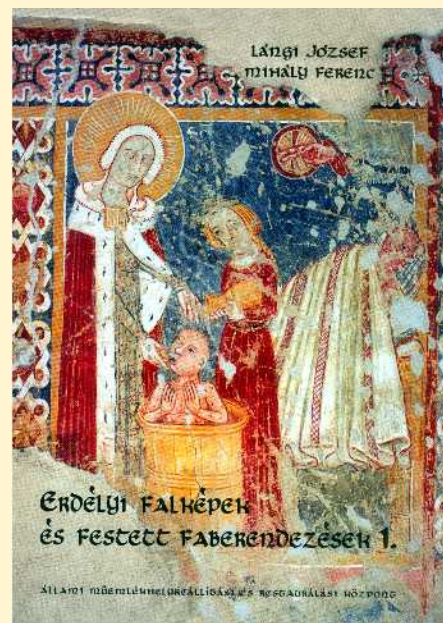
zettás mennyezet restaurálásán dolgozunk, melynek eddig a fele készült el, és amely hamarosan fölkerül eredeti helyére.

– Egy másik folyamatban levő munka a székelyudvarhelyi ferences templom oltáráról származó Szűz Mária szobor. Mikor gyönyörködhetnek a hívek az átfestett kegyszobor újonnan feltárt eredeti szépségében?

– Valójában egy nagyobb lélegzetű munka a ferences templom faberendezésének állagmegóvása, restaurálása. Eddig a kevésbé látványos, de igen csak fontos állagmegóvási munkálatokat végeztük el a mellékoltárokon. Folyamatban van a főoltár restaurálása, amely látványban ígéretesnek látszik. A központi Mária szobor két rétegű, szerényebb minőségű átfestését eltávolítva, láthatóvá vált az eredeti, XVIII. század végi festés, aranyozás, ezüstözés, amely nagymértékben fennmaradt az átfestések alatt. A kiemelkedő kvalitással faragott és festett faszobor heteken belül látható lesz a templomban, majd ezt követik a Szent Királyok faszobrai.

– A folyamatosan felmért objektumokról összeállított részletes dossziék a „szakmának” készülnek, viszont az említett kötetek révén az érdeklődő nagyközönség számára is elérhetőek a felmérések részeredményei. Lesz-e folytatása a sorozatnak?

– Sajnos Magyarországon a szóban forgó felmérésnek otthont adó intézményt átalakították, feloszlatták, anélkül, hogy szó esett volna az eredmények számbavételéről vagy a folytatásról. Reméljük, ha majd változnak a szemléletek, újra terítékre kerül a határon túli épített örökség megismerésének, számbavételének az igénye. Ami a hazai viszonyokat illeti, itt sem körvonalazódott semmilyen szakintézmény vagy szervezet részéről komolyabb igény a rohamosan pusztuló épített örökség számbavételére.

„Mi a, a' mi se nem virágzik, se nem magzik, még is terem?”

„...
És ők, a mennybe látók,
Magukkal együtt szórják szét
Ezt a más evilágot.”

Mivel nyilvános könyvismertető tartásának tiltását nem tartalmazza az impresszum, ezért vállalkozunk egy igen érdekes kötet¹ bemutatására.

Egy igazi közép-kelet-európai – vagy Kárpát-medencei – könyvet tart kezében a recenzens, illetve a majdani olvasó. Ennek megállapításakor nem a tartalomjegyzékből indulunk ki, hisz az szinte csak a magyar kultúrkörre utaló címeket vonultat föl.

A nagyáruházi gombán felnövő ember számára már a címválasztás is érdekes és szokatlan: „*gomba és hagyomány*”. Ez az érzés természetesen csak addig tart, amíg fel nem ütjük a könyvet. Első sorai után már világossá válik, hogy itt többről van szó, mint ha *csak* gombáról, vagy nagy általánosságban *csak* hagyományról beszél-nénk. Erre egyébként a könyv alcíme is utal: „etnomikológiai tanulmányok”. Szövegszerkesztő programom pirossal aláhúzva jelzi, hogy nem is ismeri ezt a fogalmat. A paradoxon feloldásában a kötet elolvasása segít. A könyvben olyan tanulmányok sorakoznak, amelyek túl a közkedvelt gomba és a nem eléggé tudatosított hagyományaink összefüggésein, egy tágabb interdiszciplinaritás lehetőségeire, illetve szükségszerűségére figyelmeztet. Természetismeret, gasztronómia, gyógyászat, néprajz, művelődéstörténet, népművészet, nyelvészet és helyismeret – bennünket is – karöltve járnak az oldalakon és a sorok között, kinek-kinek tágabb-bővebb eligazítást nyújtva a gombák gyönyörű, de egyben bonyolult világában.

Ne ijedjünk meg, nem gombahatározót tart kezében az olvasó, még ha tartalmaz is odaillő passzusokat, de egyfajta *határozót* igen, egy olyan határozót, amely lényeges és döntő – *meghatározó* – lehet a természettel kialakított harmonikus kapcsolatrendszerünkben. Tulajdonképpen az ember helyére utal, a táj, a természet szeretete és ismerete, óvása és védelme, fel- vagy kihasználása és tiszteletben tartása viszonylatában.

A kötet szerzője, több idegen nyelvet ismerő, anyanyelvét legmagasabb szinten művelő *költő, közíró, néprajzkutató, egyetemi tanár*. Az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének, a Kriza János Néprajzi Társaságnak, a Magyar Néprajzi Társaságnak, a Kiss Áron Magyar Játék Társaságnak, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának, az Erdélyi Múzeum Egyesületnek, a Nemzetközi Folklór Társaságnak (SIEF), a Romániai Hungarológiai Társaságnak tagja (többeknek kezdeményezője, alapítója és elnöke). Mindezek mellett olyan *gombász*, aki egyben *etnomikológus* (a László Kálmán Gombászegyesületnek alapító tagja) is, aki tudományos nyelvészeti disszertációjában sem kerüli el a gombát.

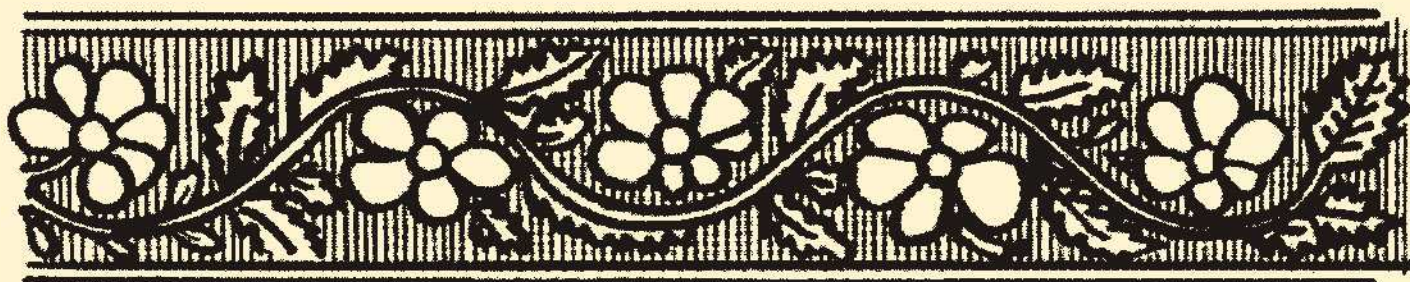
Szerzőnk gazdag – nem egy emberre mért – tudományos, közéleti vagy ismeretterjesztői tevékenységéről bárki többet megtudhat a *gombász.extra.hu* honlapon, ezért ezt itt nem részletezzük.

A szerény és köszönetnyilvánító előszót a magyar etnomikológia múltjának és jelenének rövid bemutatása

követi, melyből megtudhatjuk, hogy habár sejtésszerűen már korábbi századokban felcsillantak csírái, tulajdonképp egy fiatal – harmadik évezred –, olyan tudományág születéséhez és fejlődéséhez asszisztálunk napjainkban, amelynek elméleti megalapozója és cselekvő részese maga a szerző is. Ezt a részt azért is tartom fontosnak, mert nyíltan kimondva fogalmazódik meg az együttműködés és több kutató összefogásának szükségszerűsége az egész magyar nyelvterület etnomikológiai feltérképezéséhez.

A tudományág természetéből, a szerző nyelvész felkészültségéből adódóan ahhoz van szerencsénk, hogy nem egy száraz, tudományoskodó, hanem egy ember- és tájközeli munka lapjait forgathatjuk, nemcsak haszonnal, hanem egyben nagy élvezettel. *A gomba mint étel a magyar néphagyományban* című tanulmány a gomba értelmezése, képi ikonográfiája, a hozzá fűződő monda- és anekdota-világ, a gombászok és gombászás körülményei, a gombák értékelése, fogyasztása, a fogyasztás mértékének megbecsülése, de egyben a gyakorlati útmutatás körüli gondolatokra épül fel, és 25 pontba foglalt jelentés-, funkciólistával zárul. Ezt követi egy tájegység népi gombaismeretének – a Mezőségnek (*Magyar népi gombaismeret a Mezőségen*) – részletes, nyelvi és néprajzi, konyhaművészeti, folklorisztikus elemekben bővelkedő bemutatása. Ez a rész megfelelő alkalom arra nézve, hogy az egymás mellett élő (román – magyar) kultúrák egymást befolyásoló tényezőit is lehessen érzékeltetni. A gomba és ember egyedi, sajátos egymásra találására utaló kedves írás a sepsiköröspataki Pakulár Berta – *a gombás* – és tudása bemutatása (*A gombakirály*).

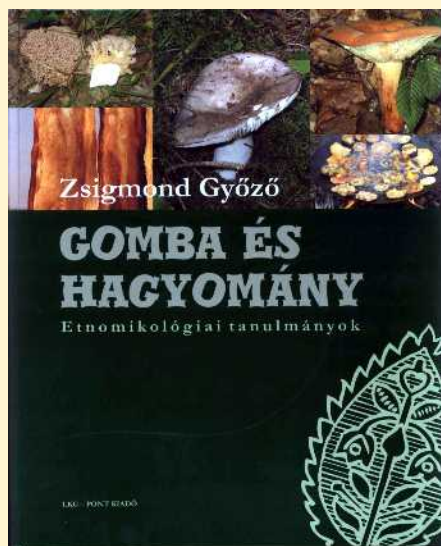
*Korondi tapló díszítőmotívum
Érdy Lea rajza*

A népi megfigyelés és ismeret-hagyományozás jellegzetes példáját tárgyalja az a tanulmány, amely mintegy 40-féle kór gyógyításában használt 30 gombafaj népi használatát, alkalmazását elemzi hazai és nemzetközi összehasonlításban, gazdag adattár és a nagygombák „*pontosabb, alaposabb, tudományos, farmakológiai szemügyre vételük*” ajánlásának kíséretében (*A gomba a magyar népi gyógyításban*).

S az már nem csupán gasztronómiai, de tudományos felfedezéshez is hozzájáruló gazdaságpolitika-történeti ínyencség is egyben, ahogy a dálnokiak – s nem csak ők – tiltott erdőtüzekkel segítették egy titokzatos gombafinomságuk terménővekedését (*Világraszóló helyi érdekesség: a harapégsgomba*). Érdemes elolvasni! Akárcsak a hungaricumnak (jobban mondva *siculicum*nak) számító taplófelhasználásról, a korondi *toplást* versfaragásra is készítő *bükkfábársony*ról szóló tanulmányt, amely mellett, hogy betekintést nyújt a székely ezermesterek leleményességébe, nemzetközi kitekintést is megenged ezen a téren. Ugyanakkor az egykori – létfenntartó – mesterségek eltűnésére és nyersanyagaik megfogyatkozására, mint ok-okozati összefüggésre is figyelmeztet.

A következő három írás közül az első a magyarság körében azon, 66 néven megnevezett 9 gombafélével foglalkozik, amelyeket általában galóca névvel illetünk. Az ezekhez fűződő népi etimológiával, hiedelmekkel, tévhitekkel, gyakorlati hasznukkal, esztétikai értékelésükkel, a népi orvoslásban betöltött szerepükkel, az ehető fajták elkészítésének receptjeivel, a hozzájuk társított etnomikológiai kutatás jövőbeni feladataival ismerkedhetünk meg. Ezt is gazdag adattár követi (*A galócák (Amanitaceae) a magyar néphagyományban*). A második tanulmány az egyik legismertebb és közkedvelt gombafajtánk etnomikológiai elemzését adja: a keserűgombáét. Mi magyarok ebben is jeleskedünk. Fogyasztása ugyanis majdnem hungaricumnak számít (elkészítési módjára itt is sok receptet találunk), akárcsak megnevezésbeli egyöntetűsége. Azon öt gombacsoport egyike, állítja a szerző, amely

szólásmondásainkban is meggyökeresedett. És nem volna a székely *székely*, ha egy gomba megnevezésénél nem élne a természet adta hasonlóság rögzítésével, amikor a kucsmagombák jellegzetes formájából indulva ki, nem sokat keresgélve a kifejezések közt – néha a rá jellemző nyelvi nyersséggel –, erotikus vonásokkal ruházza fel azt. És nem volna szerzőnk megrögzött gombagyűjtő – akár még gépkocsiból vagy vasúti vagonból is – és fogyasztó, ha nem közölné velünk e fajtának jópár elkészítési receptjét is (*A kucsmagombák a székely néphagyományban*). A harmadik, ebbe a részbe tartozó tanulmány témája az ízében a szarvasgombával is vetélkedő gombánk, az ízletes vargánya, a medvegomba vagy a hirip/hilib/hirib. Megnevezésének területi megoszlása, a hozzá fűződő hiedelmek és ismeretek, a népi gyógyításban betöltött szerepe, népköltészeti és népművészeti vonatkozásai, a tájegységenként felsorakoztatott receptek, valamint a végére csatolt népi (magyar és más nyelvű) névanyag történeti és jelenkori táblázata járul hozzá a jobb megismeréshez (*Az ízletes vargánya (Boletus edulis) a magyar néphagyományban*). A gombákhoz kapcsolható valós és virtuális félelem, a gonosszal, az ördöggel és a boszorkánysággal való társításuk, a hazai és egyetemes folklór és művelődéstörténet berkeibe kalauzol bennünket a következő pár oldalon, még akkor is, ha a jellegzetes boszorkánykörök tudományos leírását is kézhez kapjuk bennük (*Gomba és boszorkányság*). Hogy a gomba

szónak és gombaneveinknek van-e és mi a szerepe, jelentősége a tulajdonnév-használatban, ez esetben csak a helynevekre szorítkozva próbálja meg gomba- és nyelvszakértőnk a kérdés részleges megválaszolását. De így is 144 tájrész 147 gombás helynevének elemzését kapjuk (*A gomba helyneveinkben*).

Zsigmond Győző tisztaiban van kutatásai folytatásának fontosságával, abban a reményben, hogy majd egykor messzebbmenő következtetéseket lehessen levonni gomba- és népi kultúránk értékelésekor.

A kötet azzal zárul, amivel kezdődik... – (első látszatra a sorból kissé kilógóan) egy kis történeti visszatekintéssel, ezúttal az etnobotanika, etnogeobotanika, az etnoszemantika, az etnoökológia és az etnomikológia, mint egymásra épülő tudományágak fejlődésének felvázolásával – igaz, ez már utószóként, Kicsi Sándor András tollából. Végül, egy 39 kérdésben megfogalmazott – mások által is alkalmazható – etnomikológiai kérdőív áll rendelkezésünkre, majd a magyar népi gombanevek tájegységek (*Alföld, Bánság, Dunántúl, Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Kisalföld, Moldva, Muraköz, Muravidék, Partium, Szerémség*) szerinti mutatója tudományos megnevezésükkel egyetemben. Ezt követően egy gazdag, több oldalas (155–163. o.) irodalomjegyzék, illetve az adatközlők elhanyagolhatatlan jegyzéke teszi teljessé a kiadványt, a francia és angol nyelvű tartalmi kivonatokkal, valamint a szövegközi fehér-fekete képeket kiegészítő, mintegy 50 színes illusztrációt tartalmazó melléklettel együtt. Az, hogy a tanulmányok már korábbi megjelenések újragondolásaként fűződtek kötetbe, és ezért helyenként ismétlésekbe ütközünk, semmit sem von le a könyv értékéből.

A szép megjelenésű és szerkesztésű kötet érdekes és hasznos színfoltja lehet személyes és közösségi könyvtárainknak.

Róth András Lajos

* Zsigmond Győző: *Gomba és hagyomány. Etnomikológiai tanulmányok*. Sepsiszentgyörgy – Bp., LKG – Pont Kiadó, 2009.

A Csíki Lapok kisebbségi létben (1918–1944)

„Bizonyos vagyok benne, hogy egyelőre olyan lapot nem adhatok olvasóink kezébe, mint azt normális körülmények között tehettem. Az a véleményem azonban, hogy ma, mikor a fővárosi lapok egyáltalán nem vagy csak elvétve jutnak hozzánk, a Csíki Lapokra még nagyobb szükség van, mint a béke boldog idejében. [...] Az ötödik esztendő virradt ránk a véres, embergyilkoló háború óta. A háború tele volt reménnyel és békevággyal. [...] Soha sötétebb új esztendőbe nem ment bele a magyar, mint most, több hónappal fegyverletételünk után.” Élthes Gyula, a Csíki Lapok felelős szerkesztője e szavakkal köszöntötte 1919. január 12-én a lap olvasóit. A több mint harmincéves múlta visszatekintő lap tulajdonosa, Vákár Lajos és a szerkesztőcsapat előtt eddig nem ismert feladatok és nehézségek álltak az új államkeretek között. A csíki térség egyedüli lapjaként a Csíki Lapok minden vasárnap reggel jelent meg, és lehetőségeihez mérten igyekezett Csíkszereda és a vármegye lakosságát pontos és hiteles információkkal ellátni.

Az információközlést nehezítette, hogy a román kormányzótanács parancsára cenzúrahivatalt állítottak fel minden megyeszékhelyen. A Csíki Lapok cenzúrázását Aurelius Păcurariu végezte. A fehér foltok egyre gyakoribbá válása a cenzúra erőteljes működéséről árulkodott. A román hatóságok, hogy a cenzúra működése ne legyen annyira feltűnő, rendeletben adták ki az újságszerkesztőknek, hogy a lapban nem szabad üres helyeket hagyni, a cenzúrával értelmetlenné tett mondatokat pedig rövid, értelmű mondatokká kell alakítani.

Az új hatalom első intézkedései közé tartozott a magyar nemzeti szimbólumok eltávolítása, a szobrok ledöntése és a magyar nemzeti ünnepek betiltása, így 1919. március 15-én tilos volt ünnepelni. Marosvásárhelyen 1919. március 26-27-én éjjel ismeretlen tettesek ledöntötték Kossuth Lajos, Rákóczi Ferenc és Bem tábornok szobrait.

A helyi olvasó a magyarországi eseményekről, a Tanácsköztársaság kikiáltásáról, majd bukásáról, a román csapatok budapesti bevonulásáról vagy Horthy Miklós kinevezéséről a román lapokból értesült, elsősorban a bukaresti *Dacia* vagy *Patria* lapból. Egy teljesen megszűrt, más nézőpontból megközelített híranyag került közlésre a helyi lap-

ban. A helyi közösség hírzárlat alatt volt, és csak a titokban, több hetes késésekkel eljutó magyarországi sajtóból értesülhetett a nemzetközi eseményekről, illetve a versaillesi békekonferenciáról, majd a trianoni döntésekről.

A Csíki Lapok oldalain – a többi erdélyi sajtóorgánumhoz hasonlóan – megjelentek a román nyelvű szövegrészek. Először a reklámokban, illetve a hivatalos rendeletekben jelentek meg a magyar települések román elnevezései. Később a hivatalos rendeletek csak román nyelven kerültek közlésre, végül a 30-as években a helységnevek csak románul jelenhettek meg.

Csíkszereda város még hosszú ideig magán viselte az 1916-os háborús események nyomait. Így ír erről a Csíki Lapok 1920-ban: „Tagadhatatlan, hogy a városunk még sok évig nem nyeri vissza háború előtti képét, mert a romok helyén újat emelni, idő és főképpen óriási összegű pénz kérdése. A romok még sokáig hirdetik a háború nyomán járó pusztulást, de a rendtelenségnek, a piszoknak már rég el kellett volna tűnnie városunk utcái és korzói színhelyéről.”

A trianoni döntés után az erdélyi magyar sajtó helyzete és feladatköre megváltozott. Az új viszonyokhoz alkalmazkodva, a Csíki Lapok heti rendszerességgel próbált beszámolni a legfontosabb bel- és külpolitikai eseményekről, a város és a megye mindennapjairól. A térséget érzékenyen érintette az agrárreform és a Csíki Magánjavak kisajátítása, ezek a kérdések több alkalommal szerepelnek a lap oldalain, már amennyire azt a cenzúra engedte. A lap 1922-ben a következőket írja a cenzúráról: „Sok indokolatlan fehér folt jelent meg lapunk hasábjain, úgy, hogy azt hihette volna a jámbor olvasó, hogy Csikban a legsötétebb irredentizmus dúl. A magunk igazolására megtettük számtalanszor az utóbbi időben, hogy egyszerűen kiollóztuk a Krasósörényi Lapokból, a Máramarosból, a Székely Népből vagy más lapból az egészen jámbor cikkeket, melyek ott akadálytalanul megjelenhettek, de neked, jámbor olvasóm, nem szabadott elolvasnod, ha valakinek a fejét betörték, vagy hogy kultúraellenes cselekedet az, ha az állam a művészet hangversenyek után 42% adót szed a bruttó jövedelemből!”

A lapot érzékeny veszteség érte 1922-ben, a Magyarországra repatriáltak között ott volt Élthes Gyula is, a lap

szerkesztője. A Csíki Lapok 1922. március 12-i lapszámától a felelős szerkesztő dr. Csipák Lajos, a katolikus gimnázium magyar–latin szakos paptanára, majd később a második világháború idején országgyűlési képviselő a magyar parlamentben. Csipák szerkesztői munkája rövid ideig tartott. 1922. április 9-én a 15. szám címlapján Vákár Lajos, a lap tulajdonos arról kénytelen értesíteni az olvasókat, hogy Csipák Lajost eltiltották a lap szerkesztésétől, feltehetően ennek hátterében részben szókimondó vezércikkei álltak, másrészt az egyház részéről sem nézték jó szemmel ez irányú tevékenységét. A lap szerkesztését így a lap tulajdonos vette kezébe.

A Csíki Lapok fejlécén 1926 nyarán lap tulajdonosként özvegy Vákár Lajosné jelent meg, míg a felelős szerkesztői állást az említett évet követő tizenöt évben Részegh Viktor töltötte be. A lap szerkezetében jelentősebb változás nem következett be, de a cenzúra és a hatalom nyomására románul is kiírják a lap nevét: „Ziarul Ciucului”, majd a 30-as évek második felében a lap tulajdonos és a szerkesztő neve is románul jelent meg a címlapon, mint ahogyan a helységnevek is. 1937-ben a lap fennállásának 50. évébe lépett. A szerkesztőség eredeti terve szerint jubileumi számmal ünnepelték volna meg ezt az eseményt. Az országos választásokkal közbejött nyomdai akadályok miatt az ünnepi szám megjelenését kénytelenek voltak 1938 februárjára halasztani. A jubileumi szám kiadására azonban soha nem került sor. A Romániában végbement politikai válság, majd a királyi diktatúra és ezzel együtt a cenzúra erőteljes jelenléte nem tette lehetővé az ünnepi szám kiadását. Az újság helyzete tovább nehezedett, az 1938-ban kiadott új sajtórendelet értelmében évente 30-nál kevesebb alkalommal jelenhetett meg, így a lap kénytelen volt 1938. június 15-étől a kétheti megjelenésre áttérni. Csak részvénytársaságként való működése esetén jelenhetett volna meg többször. A szerkesztőség, hogy pótolja a hiányt, a lapot nagyobb terjedelemben adta az olvasók kezébe, de szerencsére a megszorítás csak rövid ideig tartott. A lap hamarosan a megszokott formában és periodicitással jelenhetett meg.

A Csíki Lapokban a 30-as évek második felében Csiby Lajos szerkesztésében egy oldalra terjedő *Gyergyó* rovat kapott helyet, ezáltal igyekeztek a gyergyói olvasóközönségnek kedveskedni.

A lap figyelemmel kísérte a külpolitikai eseményeket, a második világhá-

ború kitörését. Ambrus Ábrahám 1940. január 6-án a következő szavakkal köszöntötte az újet: „*Valami ma még nem is sejtethető szomorú vég körvonala kezdenek kibontakozni a kultúr ember gépekkel felfokozott, féktelen, kegyetlen s borzalmas harcából. Ijesztő hangjával minden ház tetején ott vijjog a kuvik, s a béke angyala halk szárnycsattogással szalad vén Európa viharvert házai között...*” A cikkíró előrevetítette egy újabb nagy háború rémét, amelynek hamarosan ő is részese lesz.

A *Csiki Lapok* 1940 augusztusában csak kisebb híreket közölt a magyar-román tárgyalásokról, ugyanakkor figyelemmel kíséri a nemzetközi és hazai eseményeket. A lap 1940. szeptember 1-jén a *Rendet és fegyelmet* című vezércikkkel jelent meg, melyben felhívja az olvasók figyelmét arra, hogy „*Az öröm helyét foglalja el azonnal az előre néző józanságnak az érzése, amely fegyelmet és rendet követel mindenkitől, aki hasznos tagja kíván lenni a jövőnek.*” A lap röviden ismertette a Bécsben folyó román-magyar tárgyalásokat, igyekezett ugyanakkor minden Észak-Erdéllyel kapcsolatos hírt kerülni.

1940. szeptember 10-én a magyar csapatok bevonultak Csík vármegyébe. Ebből az alkalomból nemzeti színekkel szegélyezve jelent meg a *Csiki Lapok* 1940. szeptember 15-én. A második bécsi döntést követően megjelenő lapszámok a magyar csapatok bevonulásáról, az ünneplésről tudósítanak, információt közölnek az impériumváltással bekövetkezett változásokról, a helyi katonai parancsnokság rendelkezéseiről. A lap 1941-től figyelemmel követi a háborús eseményeket, az oroszországi harcokat. 1942. június 16-án tudósít Kállay Miklós miniszterelnök csíkszeredai és Csík vármegyei látogatásáról, akinek a kíséretében ez alkalommal több miniszter is jelen volt. A kormány tagjai ígéretet tettek, hogy igyekeznek orvosolni Székelyföld gazdasági és társadalmi gondjait, illetve infrastrukturális elmaradottságát.

A lap tudósít a sztálingrádi csatáról, majd röviden említést tesz a csata elvesztéséről. A Don melletti harcokról is jelennek meg hírek, de a csata végkimeneteléről az újság hallgat. A *Csiki Lapok* 1944. január 1-jei számának újrírói beköszöntőjében a lap szerkesztője, Részegh Győző szinte előre látja, hogy a háború érinteni fogja ismét az ország területét. „*Magyarok lehet, hogy az 1944-ik esztendő minket is kilendít a nyugalomnak és kényelemnek helyzetéből. Nincs kizárva, hogy a háború beállít egész nemzeti*

erőnkkel a nagyküzdelem hullámverésébe.” Magyarországnak a németek általi megszállását követően, 1944. március 19-től a lap hangvétele megváltozik. A vármegye területe 1944. április 14-től hadművelleti területnek lett nyilvánítva. Megsokasodnak a zsidórendeletek, antiszemita hangvételű írások, a háborús hírek, és a városi lakosság egyre inkább szembesül a háború valós veszélyének rémképével. A *Csiki Lapok* utolsó lapszáma 1944. június 28-án jelent meg.

Semmi sem utalt arra, hogy ez lesz a több mint ötven évet megélt lap utolsó pillanata. Az újabb világégést a *Csiki Lapok* nem sikerült túlélnie. Megszűnését követően, rövid időn belül a csíki térség hadművelleti területté vált. A hadiesemények lejárta után a csíkszeredai újságírás új korszaka kezdődött egy új állam-és politikai rendszer keretén belül.

Gidó Csaba

Az államosítást megelőző agrárviszonyok Sándortelkén

A bágyi vár nyugati előterében, egy völgykatlanban meghúzódó Sándortelke Udvarhelyszék egyik legkisebb falujaként van számon tartva. A település jelenkori agrárviszonyainak kutatása során kevés kilátással rendelkező falu képe rajzolódott ki. Rohamos lélekszámcsökkenés, illetve az aktív munkaerőt képező egyének előrehaladott életkora jellemzi a közösséget, így kevés esély mutatkozik az újjáéledésre.

A falu életében az utóbbi hét évtizedben lejátszódott jelentősebb agrár-események (ezek közül is a kollektívizálás) nyomán követésére – a terepmunkám során – egy rendkívül értékes forráshoz volt hozzáférésem. Kevés esetben nyílik lehetőség olyan számszerűsített adatsorok tanulmányozására, amelyek a kollektív gazdaság létesítésének folyamatát, valamint a beszolgáltatott ingó és ingatlan javak mennyiségét rögzítették. Az egykori téesz brigádos gondos ügyvitelének köszönhetően a téeszbe történő beszolgáltatási jegyzőkönyvek máig megőrződtek. Ily módon a XX. század derekán uralkodó agrárviszonyok számszerűsített keresztmetszete tárul a kutató elé. A nevezett forrásanyagot tekintve támpontnak, a benne foglalt adathalmazt értékesítve, a XX. század közepén fellelhető agrárviszonyok bemutatására vállalkozom.

A tervgazdálkodás bevezetésének időpontjáig a szóban forgó falu földműves társadalmát többgenerációs termelői hagyományoknak alárendelt parasztgazdaságok alkották. Kis területeken ugyan, de ésszerű gazdálkodást folytatva, a hármashatárhasználatot követték. Kukoricát, búzát és burgonyát általában minden család termelt, a jobb minőségű termőföldeket pedig veteménytermesztésre hasznosították. A falu határának kétharmadát szántották, egy kis hányadát gyümölcsösként birtokolták. Telkeik többi részét, valamint a parlagon hagyott nyomásföldeket legeltetés céljából tartották fenn.

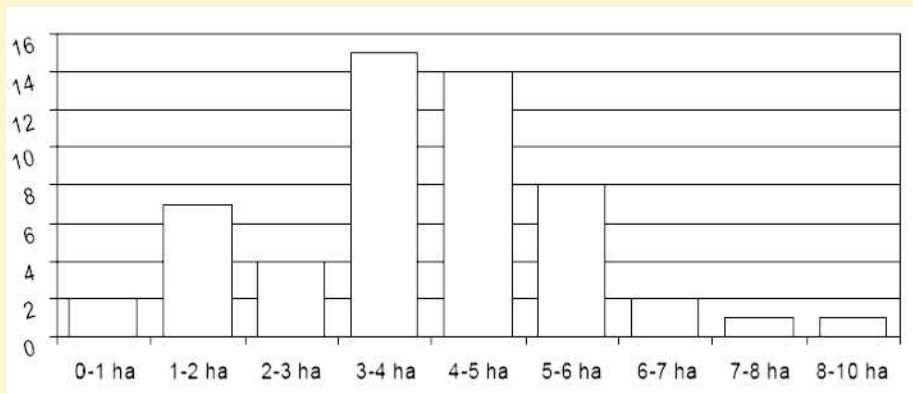
A termelői szuverenitás megszüntetését egyetlen család sem fogadta el, de a központi igazgatás törekvései végül eredményeseknek bizonyultak. A kultúrotthonban megtartott „felvilágosító” gyűlések alkalmával igyekeztek kedvező belátásra bírni a tulajdonosokat, ha pedig szükség volt rá, az egyéni győzködések módszerét alkalmazták. Az adminisztratív elit tevékenységének eredményes voltát igazolja első lépésben a társulás létrejötte, három év múlva (1961-ben) pedig a kollektív gazdaság megalakulása. A téesztagság elnyerése egy előre megszerkesztett tőpuskérvény kitöltése révén volt lehetséges. A családfő vagy a gazdaság vezetőjének aláírásával ellátott kérvé-

nyek az 1961. évi első hónaptól kezdődően vannak keltezve. Úgy tűnik, záros határidőn belül sikerült közösségi szintre terjeszteni a beszolgáltatásokat, hiszen az első negyedévben le is zárult a tagságfelvétel. A kollektív gazdaságba történő belépés alkalmából a gazda nevének és házszámának feltüntetése mellett iktatták az agrárterületek nagyságát, valamint a beszolgáltatott állatállományt és egyéb ingóságokat, feltüntetve a becsült összértéket. Továbbá olyan adatsorokat is rögzítettek, melyek segítségével egy keresztmetszetet kapunk Sándortelke lakosainak életkori és nemi megoszlásáról, a család-szerkezetről.

Társadalmi erőforrások tekintetében Sándortelke egy távlati kilátásokkal bíró közösségnek tűnt a XX. század közepén. Lehetséges aktív munkaerőként tekinthető a lakosok több mint kétharmada. 52 (29 fiú és 23 lány) kiskorúról van tudomásunk, a 65 évnél idősebb generációt mindössze 15 személy (7 férfi és 8 nő) alkotta. Az előző két generáció közötti 99 lakos (55 férfi és 44 nő) képezte a gazdaságok legfontosabb munkaerőjét. Ugyancsak közülük voltak megjelölve a beszolgáltató termelőegységek tulajdonosai is. Négy olyan család létezett a faluban, amelyek esetében a termelői tevékenység 65 évnél idősebb személyekre hárulhatott. Valójában mind a négy esetben birtokfelaprózásról beszélhetünk, hiszen annak ellenére, hogy különálló gazdaságokként vannak iktatva, gyakorlatilag a fiatalabb generáció képviselőivel egy házszám alatt tűnnek fel. Feltételezésemet az is bizonyítja, hogy az állatállomány a fiatalabb gazdák tulajdonaként szerepel, mi több, egyik esetben az idős gazda tulajdonaként mindössze 10 ár összterület van feltüntetve. Az egyazon háztartás, a követhető fiú–apa vagy vő–após viszony, valamint a birtokstruktúra, az állat- és szerszámmállomány vizsgálása során 13 esetben dokumentálható a tudatos birtokaprózás. Mindössze az életkorra alapozva nem ítéltető meg pontosan, hogy hány esetben beszélhetünk háromgenerációs családról, de a taglalt 13 esetben bizonyítható a (legalább) három generáció egy fedél alatti léte, közös gazdálkodása.

Lakóház Sándortelkén
Fotó: Miklós Zoltán

A családok vagyonalapjait tekintve, nem jegyezhetőek éles különbségek. A legnagyobb értéket a föld képezte, de mivel igazi nagybirtokok nem voltak a faluban, így tetemesebb vagyonfelhalmozásra sem volt mód. Egyazon házsám alatt regisztrált három testvér birtokainak összterülete 12,76 hektár nagyságú volt. Őket a két családból álló, 10,97 hektáros összterületű termelőegység követte, majd egy 9,85 hektáros birtokkal rendelkező gazda következett. A tipikus birtoknagyság 3–5 hektár között ingadozott, mely területeken, ha szűkösen is, de a családok megtermelték a létfenntartáshoz szükséges javakat. Továbbá azon törvényszerűség látszik kirajzolódni, hogy a családok a birtokolt mezőgazdasági terület legalább 60%-át szántóföldként hasznosították. Néhány áras, esetleg néhány tízáras telket szinte mindenki gyümölcsösként tartott fenn, a birtokrész további 30%-a (kaszáló) az állatok elhelyezésére szolgált.

A javak beszolgáltatásakor a családok számára lehetőség adódott egy szarvasmarha megtartására. Ezt a legtöbb ki is használták, így két személy kivételével, akik 2 tehenet szolgáltattak be, a családok egy-egy szarvasmarhát – összesen 36 állatot – adtak át a tévesz tulajdonába. A lovak esetében sokkal szigorúbban jártak el, ugyanis a teljes fogatokat, azaz két-két állatot a lószerszámmal együtt kellett leadni. Faluszinon ez tíz lovas fogatot jelentett, amelyeket a nagyobb számú szarvasmarha fogatok egészítettek ki. Ha a két fenti számadatot összevetjük a szekerrek számával (48), nyilvánvalóvá válik, hogy az igavonó állattal rendelkező családok mindenképpen a saját fogata könnyítette a termelőtevékenységet.

A gazdaságokban használt technológiai felszerelések arra engednek következtetni, hogy Sándortelke agrárter-

melői tevékenysége mélyen a hagyományokban gyökerezett. A szántást többnyire a saját fogatukkal végezték, hiszen ekével és taligával szinte minden család rendelkezett. Az előzőből 42, az utóbbiból 37 darabot szolgáltattak be. Borona sokkal kevesebb (26) került a kollektív tulajdonába, olyan felszerelés lévén, amelyet a termelőegységek kölcsönözni szoktak egymásnak, így érthető némely gazdaságból való hiányuk. A faluszinon mindössze 5 vetőgép léte viszont már azt bizonyítja, hogy a vetést sokan még kézzel végezték. Az emberi és állati munkaerő hasznosítására alapozott a legtöbb termelőegység. A föld előkészítésétől kezdődően a termény betakarításáig meghatározónak bizonyult a szegényes életvitelből fakadó, hagyományos munkavégzés. A kapálást is mindössze 6 db úgynevezett kapológép könnyítette, a cséplés elvégzésére viszont már senkinek sem volt technikai felszerelése. A gabona megtisztításához használt trierből (szelelőrosta) kettő volt Sándortelkén. Érdekes módon egyik tulajdonos sem tartozott – helyi viszonylatban sem – a „nagygazdák” körébe.

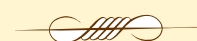
A fenti ingóságok mellett még láncot, kötelet, jármot és szánt bocsátottak a kollektív gazdaság rendelkezésére. A legnagyobb értéket természetesen a föld jelentette, de az összérték mellett tételesen legtöbbször a szarvasmarha pénzbeli értéke volt feltüntetve. Ezek ára 1000–1500 lejre volt becsülve, egy esetben viszont 1800 lejre értékelték a beszolgáltatott tehenet. Összesen 56 termelőegység – közöttük a református egyházközség is – 105.125 lej értékű beszolgáltatott javai alapozták meg a kollektív gazdaság vagyonát. Egy évvel később Sándortelke kollektív gazdaságát összevonták a szomszéd falu, Telekfalva téeszével. A maga 93 fős

Birtoknagyságok a kollektivizálás idején (1961-ben)

munkásával és egy brigádosával a termelőegység kis léptékűnek bizonyult. A település földrajzi fekvése miatt a lakosoknak kevés lehetőségük adódott más termelőágazatokban való elhelyezkedésre, így sok család számára továbbra is a mezőgazdaság – de ezúttal téesznaposként – képezte az egyedüli jövedelemforrást. A fiatal generációk számára ez az életforma nem képezett vonzóerőt. A továbbtanulás és az üzemi munkavállalás jelentette számukra az agráriumból kivezető utat. Nem csupán szám szerint csökkent a falu lakossága, de egyre jobban növekedett az átlagéletkor, s ezzel azonos időben nyilvánvalóvá vált a falu elöregedése.

A dekollektivizáció pillanatában egy tenni akaró, de többnyire tehetetlen faluközösségről beszélhetünk. A szocialista időszak teljesen aláásta és megsemmisítette az önálló paraszti gazdálkodást. A mezőgazdaságra alapozó családi termelőegységek zöme az önállóságra szorítkozik, a pénzforgalom minimálisra csökkent, s legtöbbször a tejcsarnok jelenti az egyedüli bevételi forrást. A kritikus gazdasági állapotok mellett Sándortelkén súlyos szociális gondok is felmerülnek. Az itt élő harminc lakos már nem tud közösséget alkotni, így mentális téren is válsághelyzet állhat elő. Statikai állapota miatt, a lelki gondozás helyszínéül szolgáló templom használhatatlanná vált, gyerekhiány miatt évek óta szünetel az oktatás, az iskola egykori épülete gondatlanság miatt valósággal összeomlott. Egyetlen magánvállalkozó sincs a faluban, ugyanakkor kereskedő egység sem üzemel. A fogyasztást alapvetően a termelőképeség korlátozza, valamint azon tény, hogy nincs fiatal generáció, amely magasabb kulturális igényeket támasztana, és fokozottabb fogyasztási tendenciára készítené a közösséget. Fellendülésről tehát nem beszélhetünk, a közösség tagjai egyelőre a túlélési stratégiák érvényesítésére szorítkoznak.

Miklós Zoltán

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 4.

A Borsai Nagy és Ugron családok iratai

A fond az ábránfalvi Ugron család József-ágának birtokaihoz kötődő iratokat foglalja magába, különös tekintettel a XVIII. század második felében, a Borsai Nagy családtól házasság útján szerzett bögözi és Küküllő vármegyei mikeszázai birtokokra. Az iratok jelentőségét az adja, hogy tanulmányozásuk nyomán főbb vonalaiban rekonstruálható a mikeszázai Ecsedi–Borsai-birtok XVII–XIX. század közötti birtoklástörténete.¹

Ugron István (1793–1863) kézjegye

Az iratok kb. egytizede (17 db), köztük két XVII. század végi záloglevél, a birtok első azonosítható tulajdonosára, a **hidegvízi és szászújfalusi Désfalvi családra**, és leginkább Désfalvi Farkasra² vonatkozik, aki a XVII–XVIII. század fordulóján Mikeszázán³ kívül a közeli Kesztléren, Lodormányon és Lunkán is birt. részjóságokat. Désfalvi Farkas első felesége talán Sárközi Erzsébet volt, az viszont bizonyos, hogy második házastársa Katonai Krisztina⁴ – hogy melyik frigyből született Désfalvi Klára (1697–1769⁵), az szintén kérdéses.

A XVIII. század közepén a mikeszázai birtok vagy annak egy része Désfalvi Klára és férje, **borbereki Ecsedi József** kezén volt, erre utal több 1751–1753 között kelt jelentés, tanúkihallgatás, szerződés (30, 31, 32, 33, 34. sz. iratok). Vélhetően az ő lányuk lehetett Ecsedi Éva, aki 1750 táján Borsai Nagy (III.) István felesége lett.

Ecsedi Éva és férje, **Borsai Nagy (III.) István** mikeszázai és keszléri birtoklása 1756-tól dokumentálható (37. sz.), és feltehetően 1810-ig tarthatott, 1810–1811-ből ugyanis két olyan jegyzék is fennmaradt (89, 91. sz.), amelyek már **Ugron János** kezétől származnak, aki mint megjegyzi, ezeket „a Borsai Nagy István kúriájában talált” levelek alapján állította össze. A legújabb tulajdonos bizonyára alapos számvetést készített, jegyzékei egy fél évszázaddal korábbi időszakra nyúlnak vissza, hiszen a

szántó- és kaszálóhelyek összeírása az 1759. évi, a jobbágyok és zsellérek összeírása pedig az 1764. évi állapotokat rögzíti. Különösen értékes a mikeszázai birtokra vonatkozó levelek regestruma (92. sz.), amelyből kiderül, hogy a több család kezén megfordult uradalom 292 tételt tartalmazó iratanyaga eredetileg 9 kötetbe volt rendezve és az 1625–1811 közötti időszakot ölelte fel. Leginkább adásvételi szerződések, osztály- és záloglevelek, tanúkihallgatások, fejedelmi adomány- és parancslevelek kerültek felsorolásra, amelyek még e rövid, regeszaserű formájukban is számos családtörténeti utalást tartalmaznak nemcsak a birtokos famíliákra⁶, hanem a szomszédos vagy rokoni kapcsolatban álló, és éppen ezért sokszor ellenérdekelte családokra vonatkozóan is. Ilyenek voltak például a Mohai, a br. Miske, az Eperjesi és a br. Radák családok. Különös, hogy 1811-et követően egyetlen irat sem vonatkozik Mikeszázára, elképzelhető, hogy nem sokkal a birtokbavételt követően **Borsai Nagy Mária** és **Ugron János** elidegenítették itteni szerzeményüket. Annál több XIX. századi dokumentum foglalkozik viszont az Ugronok más birtokaival, leginkább a bögözi, algyógyi, csigmói és kisborosnyói jóságokkal. A továbbiakban lássuk, kik is a fond névadó családjai, akikre az iratanyag zöme vonatkozik.

A **verese gyházi Borsai Nagy család**⁷ eredetileg Fehér vármegyében volt birtokos, ott található az előnévként használt Székásverese gyház, valamint a család Vládháza és Nyírmező birtokai is, amelyeket 1667-ben az országgyűlés a fiskális birtoklás alól felszabadított és visszaadott a tatár fogságból visszatért **Borsai**

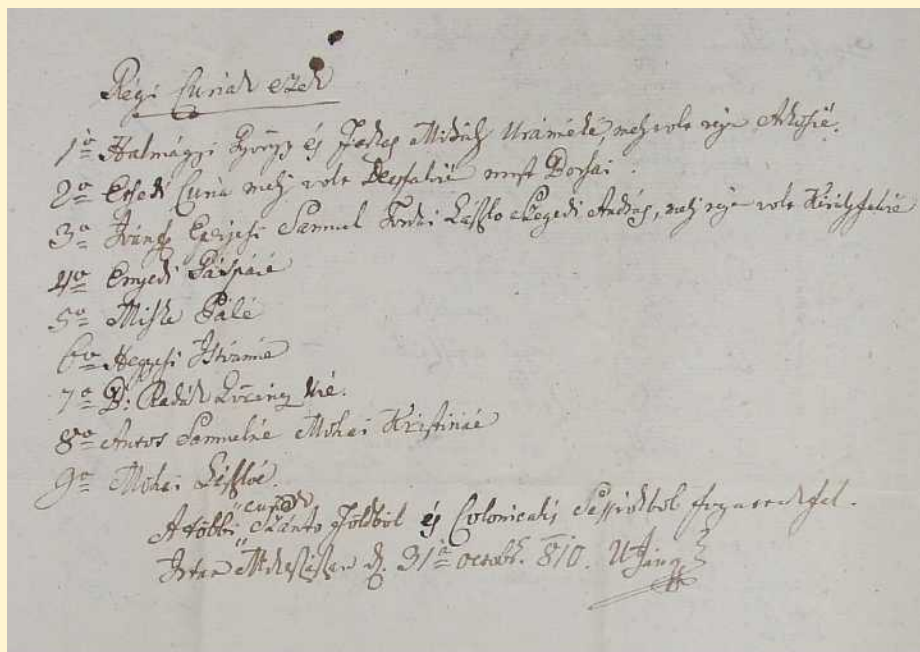

Nagy Tamásnak (1627–1676). A Fehér vármegye élén álló főispán kétszer nősült, és mindkét esetben igen előkelő házastársat választott: előbb derzsi Petki Erzsébetet, majd Toroczka Katát vette feleségül. Talán fia lehetett az a **Borsai Nagy György**, aki beházasodva a bögözi Farkas családba⁸, felesége, Krisztina asszony által udvarhelyszéki birtokokat szerzett, amely aztán lehetővé tette, hogy családja betagozódjon a székely társadalomba, és hogy tagjai utóbb a széki tisztviselők sorába emelkedjenek. A család tekintélyét növelte, hogy Tamás lánya, Borbála (†1718) és Klára (†1690) a gr. Bethlen családba házasodtak, Zsófia pedig vargyasi Daniel Péter felesége lett. Borbála 1684 januárjában Bethlen Sámuelhez ment feleségül – házasságukból nyolc gyermek született, köztük (Árva) Bethlen Kata.⁹ Miután 1708-ban megözvegyült, Haller István guberniumi elnökhöz ment nőül, 1710-ben azonban újból özvegyen maradt. Klára Bethlen Elek országgyűlési elnök felesége lett, még 1677-ben. Házasságukból hat gyermek született, akik közül ifj. Elek leszármazottai a Bethlenek egyik ma is élő ágát jelentik.¹⁰ Zsófia és Daniel Péter házasságából is születtek ugyan fiúgyermek, de úgy tűnik, a család ezen ága nagyon korán kihalt.¹¹

György és Krisztina házasságkötésétől¹² kezdve, mely valamikor a XVII. század derekán lehetett, a Borsai Nagy család udvarhelyszéki birtokközpontja mindvégig Bögözben volt, ezt igazolja gr. Teleki József 1799-ből származó *Úti jegyzése* is: „lakják szabad székelyek és jobbágyok, ezek B. Korda most Groff Toldalaghi és verese gyházi Borsaiak szolgáló emberei. 120 házból áll.”¹³

A család különböző tagjai a XVIII. század folyamán Bögözben és Nagygalambfalván is donátorként tűnnek fel: 1724-ben **Borsai Nagy (II.) István** özvegye, Baló Mária (†1749) támogatásával készült a bögözi református templom kazettás mennyezete, 1748–1749-ben pedig fia, **Borsai Nagy (III.) István**¹⁴ (†1764), a székelyudvarhelyi református kollégium és a bögözi református eklésia gondnoka és neje, Ecsedi Éva (1719–1789) ugyanazon templom teljes felújításának voltak társfinanszírozói.¹⁵ 1754-ben 35 forint adománnyal, az összköltség közel felével járultak hozzá a templom cserepezésének kiadásaihoz,

Ugron István címeres pecsétje
1838-ból (25/27 mm)
(CsLt, F 251 A Székelykeresztúri
Múzeum pecsétgyűjteménye 1192. sz.)

1761-ben pedig a déli bejárat festett, faragott ajtajának elkészítéséről gondoskodtak.¹⁶ Fiuk, az utolsó **Borsai Nagy István**, apja nyomdokaiba lépve, évtizedeken keresztül volt a bögyözi egyházközség (vice)kurátora. (III.) István lánya, **Borsai Nagy Klára**, mint a nagyalambfalvi egyházközség bőkezű támogatója maradt meg a reformátusok emlékezetében, ugyanis 1782-ben az úrasztal, 1789-ben pedig a templom déli bejáratának elkészítését finanszírozta.

Ecsedi Évával kötött házassága nyomán Borsai Nagy (III.) István jelentős birtokra tett szert a Küküllő vármegyei *Mikeszázán, Kesztléren, Vecserden*. Ezekre vonatkozóan számos irat maradt meg **A Borsai Nagy és Ugron családok iratai** fondban. Gyermkeik közül József (1739–1791) valószínűleg nem alapított családot, hiszen halálakor úrfiként jegyezték be a bögyözi református eklézsia anyakönyvébe¹⁷, István (†1814) előbb Eperjesi Ágnes, majd Turóczi Annát¹⁸ vette feleségül, a fent már említett Klára pedig 1762-ben bolgárfalvi Sebesi Miklós felesége lett¹⁹.

Borsai Nagy (IV.) István nem hagyott maga után fiú utódot²⁰, így 1814. évi halálával²¹ a család fiúágon kihalt. Öt lánya született, akik közül kettő kisgyerek korában meghalt (Zsuzsi és Boriska), kettőtől pedig semmilyen további információ nem áll rendelkezésre (Sára, Ágnes). Csupán a legnagyobb lány további sorsa bizonyos: Mária (1771–1825) 1790 körül **ábránfalvi Ugron Jánosnak** (1753–1832), Udvarhelyszék főkirálybírójának a felesége lett, házasságukból három gyermek született (Anna, János és István). 54 éves korában, sárgaságban

halt meg.²² A Borsai Nagy és Ugron házasság nyomán a férj családja megörökölte a Borsai Nagy-birtokok jelentős részét, köztük a *mikeszázai* és *bögyözi* jószágokat²³, ezzel magyarázható, hogy a fond iratanyagának egyharmada (47) a Borsai Nagy családra vonatkozik.

Az **ábránfalvi Ugron család** Erdély történetének egyik legjelentősebb székely családja, melynek birtokai – amint azt a jelen vizsgálódás tárgyát képező fond iratanyaga is igazolja – zömmel Udvarhelyszék területén voltak (Ábránfalva, Kányád, Bögöz, Agyagfalva, Lövéte, Máréfalva, Nyikómalomfalva, Székelyszentmihály, Kiskadács, Bencéd, Szombatfalva, Fiatfalva), kisebb részt pedig Küküllő vármegyében (Mikeszása, Kesztlér), Hunyad vármegyében (Algyógy, Csígmó), Torda vármegyében (Mezőzáh, Tóhát), Felső-Fehér vármegyében (Pálos), Háromszéken (Kisbórosnyó). Mivel számos családtörténeti munka foglalkozik az Ugronok leszármazásával és történetével, az alábbiakban csupán rövid összefoglalást próbálunk végezni.

A család első ismert tagja Ugron Mihály egy Désen, 1398-ban kiállított bizonyoságlevélben tűnik fel, mint ormányi bíró²⁴, majd a XV. század közepén Imrét említik a források. A fejedelemség idején leszármazottaik közül számosan váltak széki vagy országos tisztségviselőkké, gondolhatunk itt **ábránfalvi Ugron Pál** fejedelmi főasztalnokra, portai követre és fiára, **Istvánra** (mindketten Udvarhelyszék főkirálybírái voltak a XVII. század derekán), akik számos fejedelmi adományban részesültek Bethlen Gábor,

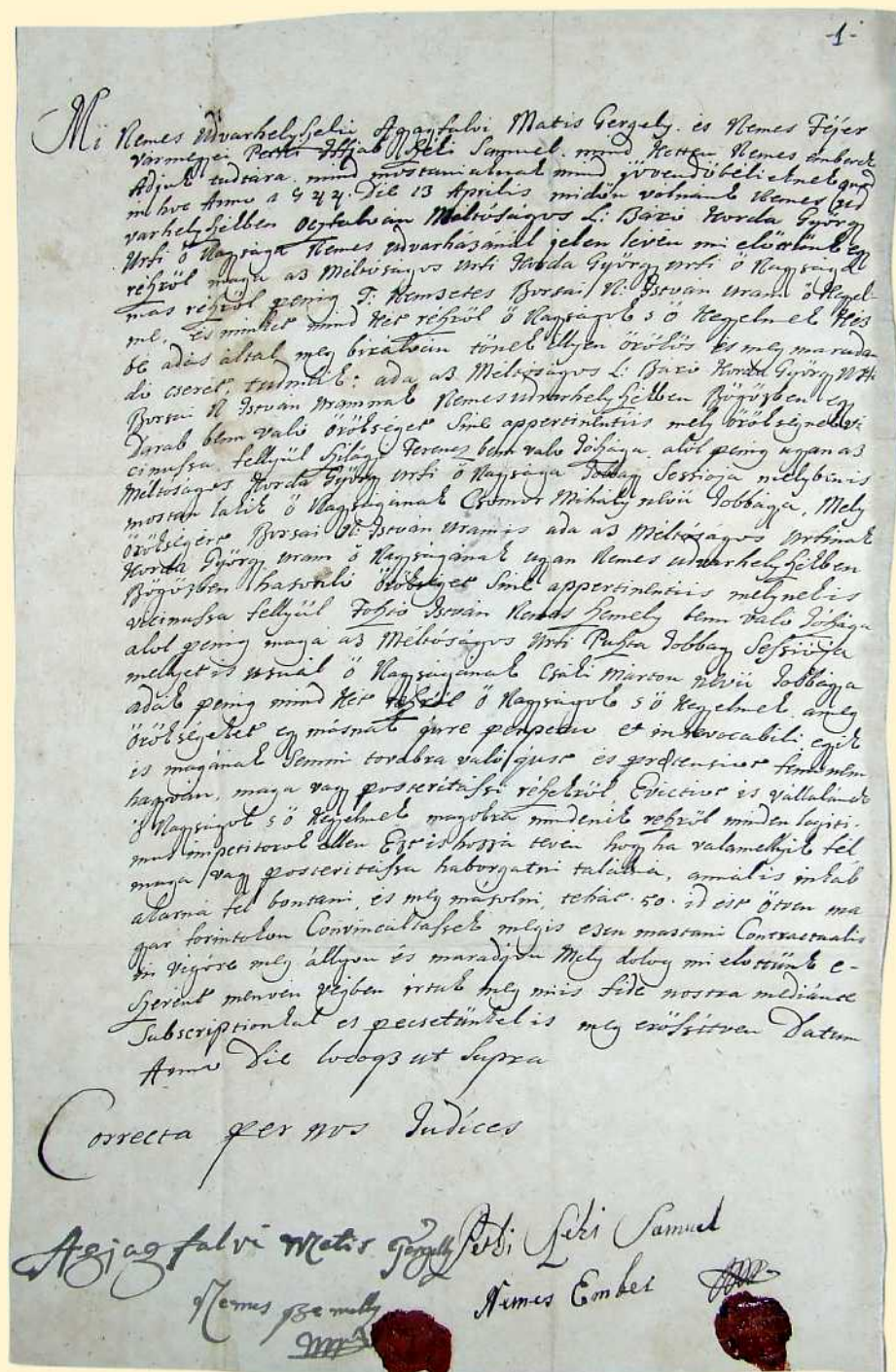
Ugron János jegyzéke a mikeszázai nemesi telkekről (89. sz.) – „2. Etsedi Curia mely volt Deésfalvi, most Borsai.”

Brandenburgi Katalin és II. Rákóczi György részéről²⁵, István testvérére, **Ugron András** tanácsúrra, a fejedelmi tábla ülnökére, illetve unokaöccsére, **Ugron Ferenc** generalis perceptorra, táblai ülnökre, vagy annak fiára, **Andrásra**, Fogaras várának kapitányára. **Ugron János** (XVII. sz. vége – XVIII. sz. eleje) udvarhelyszéki főkapitány **István**, **József** és **János** nevű fiaival a családnak három ága alakult ki:

1. István, a család mezőzáhi ágának alapítója és hasonló nevű fia egyaránt az erdélyi református egyház főgondnoka volt. Ezen ág legismertebb tagja az úgyszintén református főgondnok, **Ugron István**²⁶ (1862–1948) osztrák–magyar diplomata, szentpétervári követ, a romániai Országos Magyar Párt második elnöke. Az ő nevéhez kötődik a historizáló *mezőzáhi* kastély építtetése. Ő volt a család ezen ágának utolsó férfitagja.

2. József ága különösen fontos témánk szempontjából, hiszen második fia, **Ugron János** (1753–1832)²⁷ Udvarhelyszék királybírája szerezte meg házasságkötése nyomán a Borsai Nagy család *bögyözi* és *mikeszázai* birtokait. Az ő fia, **Ugron István** (1793–1863) az Algyógyon birtokos ozsdolai Kuún családból nősült, és felesége, Amália révén birtokot is szerzett ott, ezért van, hogy a fond iratai közül viszonylag sok, 26 vonatkozik különböző algyógyi birtokügyekre, ezek közül pedig 10 irat az ozsdolai Kuún családra. István fia, Ugron János²⁸ (1817–1882), aki nagyapjához hasonlóan maga is Udvarhelyszék főkirálybírája lett, vásárolta meg 1866-ban a gr. Mikló Miklós által építtetett *fiatfalvi* kastélyt és a hozzá tartozó birtokot.

3. Ifj. János fia, Mihály, majd unokája, Antal és végül dédunokája, Tamás is a Szombatfalvi családból nősült, így a XIX. század közepén az Ugronok ezen (időközben katolikussá lett) ága megszerzte a fiúágon kihalt Szombatfalvi család birtokait, köztük a székelyudvarhelyi (*szombatfalvi*) kúriát is. Számos közéleti szereplő származott ezen ágból, gondolhatunk itt **id. Ugron Gábor** (1847–1911) országgyűlési képviselőre, a Függetlenségi Párt egyik alapítójára és 1885-től alelnökére, fiára, **ifj. Ugron Gáborra**²⁹ (1880–1960) Maros-Torda vármegye főispánjára, m. kir. belügyminiszterre, illetve **id. Gábor** öccsére, **Ugron Ákosra** (1849–1926), aki Udvarhely vármegye

főispánja és függetlenségi párti országgyűlési képviselő volt. A család ezen utóbbi két ága ma is él.

A Borsai Nagy és Ugron családok iratai majdhogynem fele-fele arányban képviselik a XVIII. és XIX. századot, az előbbiből 68, az utóbbiból pedig 80 irat maradt, és mindössze 2 irat származik a XVII. század végéről. Ami a műfaji megoszlásukat illeti: lévén, hogy szinte kizárólag a birtokszerzés és -igazgatás területtől származnak, két csoportba sorolhatók, egyrészt jogbiztosító iratok (adásvételi szerződések, záloglevelek, tanúsítvá-

nyok, elismervények), másrészt peres eljárások iratai (tanúvallomások, bírósági határozatok, jelentések).

F 351 A Borsai Nagy és Ugron családok iratai (évkör: 1698–1875, terjedelem: 0,10 irattári folyóméter, 150 irattári egység, ltsz.: 174, magyar és német nyelvű iratok)

**Bicsok Zoltán
levéltáros**

Borosjenői br. Korda György úrfi és Borsai Nagy (III.) István között 1744. április 13-án, bizonyos bögözi földek ügyében kötött „csere contractus”.
(23. sz.)

1. Ugyanez a bögözi birtok esetében sokkal problémásabb, mivel az Ugronok itt már 1616-tól rendelkeztek birtokkal, így nehezen elkülöníthető az eredeti tulajdon az utólagos szerzeménytől.

2. A Désfalvi család leszármazási tábláját lásd: Koncz József: Vízaknai Literati Nagy Péter. Erdélyi Múzeum, 1902, 19. kötet, 5. füzet, 240. Sajnos Désfalvi Farkas esetében csupán a felmenőket tartalmazza.

3. Ma Szeben megyéhez tartozik, ahogy a szomszédos Keszler is. Lodormány és Lunka viszont Fehér megyében található.

4. Lásd az 1811-ben Ugron János által összeállított, a mikesszási birtokra vonatkozó levelek jegyzékét. (92. sz.)

5. Csíkszeredai Levéltár (a továbbiakban CsLt), F 47 Egyházi anyakönyvek 404. sz., 85v.

6. A jegyzék szerint Désfalvi Farkas szülei, Désfalvi György és Harasztosi Anna már 1651-ben mikesszási birtokosok voltak. Megtudjuk továbbá, hogy 1754-ben Ecsedi József végrendelkezett és vélhetően meg is halt, hiszen még ugyanazon évben „atyafiságos osztálylevél” kelt Borsai Nagy Istvánné Ecsedi Éva és Fábíán Lászlóné Ecsedi Mária asszonyságok között, akik valószínűleg a lányai voltak. Értesülünk arról is, hogy az 1770-1780-as években a mikesszási uradalmat Borsai Nagy István és Ecsedi Éva fiai, István és József bírták.

7. A család nemességét igazolta br. Bánffy Dezső a kamarási méltóság elnyerése alkalmával. Címerük: kék mezőben páncélos kar egyenes kardot tart, melynek hegyén turbános török fej látható. Sisakdísz nincs, a takarók kék-ezüst és kék-arany színűek. – Gyulai Rikárd: Ósfák. *Genealógiai Füzetek*, I. évf. (1903) 1. sz., 9.

8. Bögözi Farkas Ferenc lányát, Krisztinát vette feleségül. – Uő: Adatok a megyeszékhelyi Angyalosi család történetéhez. *Genealógiai Füzetek*, IV. évf. (1906) 1. sz., 3.

9. A Bethlenek ezen ága a XX. század elején kihalt.

10. Ezen ág talán legismertebb tagja gr. Bethlen Béla (1888–1979), Észak-Erdély kormánybiztosa (1940–1944).

11. <http://genealogy.euweb.cz/hung/daniell.html>.

12. Gyulai Rikárd kutatásai szerint házasságukból fiúgyermek született, (I.) István, aki utóbb Horváth Krisztinát vette feleségül. – Gyulai Rikárd: Ósfák. *Genealógiai Füzetek*, I. évf. (1903) 10. sz., 111.

13. Teleki József: *Úti jegyzések*. Közli Domokos Pál Péter. Cluj [Kolozsvár], 1937. 27.

14. Az 1740-es évektől Udvarhelyszék alkirálybírája volt, vizsgálati fogságban halt meg Nagyszebenben, 1764. február 12-én, a kortárs vélekedés szerint politikai gyilkosság áldozataként. – Róth András Lajos: Nemes Székely Udvarhely eredetéről... IX. *Udvarhelyszék*, 2000. május 4–10. (3. évf., 10. sz.).

Népi időjárásjóslás a falusi emberek körében

15. „*Memoria Restaurationis Templi Anno 1749 – Ezen Bögözi Ecclesiában lévő Reformatus Templom igen megrongyolott állapot-jából kívül belől való vakolással, meszeléssel egészszen uj padimentummal, uj székekkel, kőből való új predikáló székkal, felette való koronával megújított: Méltóságos Liber Báror Boros Jenői Korda György Úr ő Nagyságának és kedves Hites Társának Groff Széki Teleki Susanna Asszonynak ő Nagyságának, és Te-kintetes Nemzetes Borsai Nagy István Uramnak s kedves Hites Társának Etsedi Éva Asszonynak ő Nagyságoknak s ő Kegyelemeknek tulajdon magok Istenes indulatjok és kegyes Patrociniumok által, ugyan Tekintetes Nemzetes Borsai István Uram Curatorsága alatt, meljért Isten ő Nagyságokat ő Kegyelemeket sokáig éltesse minden Lelki Testi jókkal szeresse, és végre adjon oly házat érette, mely kéz nélkül építetett a Menybe.*” – CsLt, F 47 Egyházi anyakönyvek 404. sz., 76r.

16. Uo. 76r-v.

17. Uo. 118v.

18. 1808-ban halt meg, szárazbetegségben (tüdő-tbc). – CsLt, F 47 Egyházi anyakönyvek 405. sz., 2r.

19. CsLt, F 47 Egyházi anyakönyvek 404. sz., 149r.

20. 1774-ben született ugyan egy József nevű fia, de ő következő évben meg is halt. – Uo. 89v.

21. „1814. szeptember 23. – Borsai Nagy István úr a kereszténységnek nagy oszlopa, tag elesésbe [bénulás miatt meghalt].” – Uo. 12r.

22. CsLt, F 47 Egyházi anyakönyvek 405. sz., 26r.

23. Az Ugronok már 1616-tól birtokosok voltak Bögözbén, erre a fond több irata is utal, bár későbbi időszakból: egy 1741-ből fennmaradt tanúsítványban (17. sz. irat) Ugron Tamás bögözi emberét említik és egy 1748. évi szerződés (24. sz.) szerint Borsai Nagy István bizonyos bögözi földeket vásárol Ugron János özvegyétől, Torma Máriától.

24. Gyulai Rikárd: Ősfák. *Genealógiai Füzetek*, II. évf. (1904) 1. sz., 12.

25. Uo. 12-13.

26. 1909-ben engedélyt kapott, hogy ősi nemesi címerét, saját személyére vonatkozólag, a porosz Johannita-rend jelvényével kibővíthet viselhesse. – Dr. Gerő József: *A királyi könyvek*. Budapest, 1940 [reprint 1998]. 222.

27. „1832: Ugron János Főadminisztrátor 79 éves - guttaütés [agyvérzés miatt halt meg].” – CsLt, F 47 Egyházi anyakönyvek 405. sz., 102r.

28. Harmadik felesége lozádi br. Györffy Ágnes volt, így került néhány (5), a bárói család birtokaira vonatkozó irat a fond anyagába. Ezen harmadik házasságból származott Ugron Zoltán (1865–1928) nemzeti munkapárti országgyűlési képviselő.

29. Továbbá ő volt Erdély 1918. évi királyi biztosa, a Székely Nemzeti Tanács és a Nemzeti Szabadelvű Párt megalapítója, a Nemzeti Polgári Párt elnöke is.

A szájhagyományban fennmaradt népi hiedelmek közül az időjárásra vonatkozóak a legelterjedtebbek. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a falusi ember foglalkozása kapcsolódik a rá közvetlenül ható és az őt körülvevő természeti jelenségekhez, s ezért – a nap, a csillagok, a hold, a szél, a hőség, a fagy, a növények és állatok élettani jelenségeinek megfigyelése nyomán – tapasztalati tárháza nagyon gazdag.

Ezekből a régi tapasztalatokból alakult ki a „népi kalendárium”, amely az időjárás alakulását, s ezzel összefüggésben a várható termés alakulását jövendőli meg. A jóslatok között igen sok a babonás időjárásjelzés, mások viszont évszázados megfigyeléseken alapulnak.

A növényvilággal kapcsolatos megfigyelések főként az évszakok időjárását jelzik előre. Így, ha ősszel korán hullnak a levelek, enyhe télre várhatunk, ha későre, a tél még messze van, de erős lesz. Ha a tölgyfán (cserefa) május előtt levelek vannak, jó termés lesz, ha sok ősszel a makk, hosszú, erős tél várható (Sok makk szeptemberben, sok hó decemberben). A sok mogyoró is nehéz tél előjele. Ha reggel dús a harmat, aznap eső nem lesz, ha a lóhere szára kiegyenesedik, eső várható, ha a virágok szétártják kelyhüket, megjavul az idő.

A légköri jelenségek megfigyelése szerint szép időt jelent: ha aranyárga az égbolt napkeleten, ha ragyogó fényesek a csillagok és a hold, ha a füst egyenesen felfelé száll, a szél reggel enyhén és nem egy irányból fúj. Rossz idő előjele: ha a nap felhőben nyugszik és felhőben kél, ha a holdnak udvara van, ha a csillagok halványak, ha pipál az erdő, ha a vonatfüty és a harangszó messzire hallatszik.

A népi megfigyelések szerint az állatok viselkedéséből ítélve, jó időt jelent: ha a juhok a legelőn este is játékosan ugrálnak, a denevérek szaporán röpködnek, a szünnyogok csoportosan járnak. Ha Márk napján (április 25) megszólal a fülemile, jó tavaszt hirdet. Ha a kakuk és a vadlúd tavasszal, amikor tér vissza, alant repül, meleg tavasz lesz.

Az állatvilág jelzése szerint rossz idő lesz: ha a méhek a kaptár nyílásánál csoportosan gyülekeznek, a legyek nagyon csípnek, a csókák csoportosan kavarogva, hangoskodva repülnek, a halak magasan kiugrálnak a vízből, a kakas napnyugta után kukorékol, a ló patájával idegesen kaparja a földet, a ludak, récék többször is a víz alá buknak és hangoskodnak, a macskák, kutyák a földön hemperegnek. Ezek a megfigyelések általában megbízhatóbbak, mivel az állatok idegrendszerére az időjárás változása különleges hatást gyakorol, s ösztönük igen aktívan reagál erre.

Hogy ezeket a népi észrevételeket jobban megjegyezzék és megőrizték, a népköltészet versformába kötötte: „Hogyha szépen fénylik Vince, / megtelik borral a pince, / gabonával a pajta s csűr, / így Mihály jó édes bort szűr” (Vince napja január 22, Mihály napja szeptember 29). Február 25-e, „Pálforduló napja” szintén jelentős a gazdaember életében: „Pálforduló hogyha tiszta, / bőven terem mező s pusztá./ Pálforduló hogyha nedves, / lesz a kenyér nagyon kedves.”

Az áprilisi esőt nem tartották áldásosnak, de „Pünkösdnapi esőtől / nő a fű a mezőből, / de búcsúzz a szőlőtől.” – figyelmeztet a mondóka. Szent György napja előtt ahány nappal hamarabb kuruttyolnak a békák, annyi nappal hamarabb esik le Szent Mihály napja előtt a hóharmat. „Ha Katalin kopog, Karácsony locsog” is egy érdekes megfigyelés (Katalin napja november 25). Tavasszal, ha északról dörög először, esős nyár lesz, ha délről, áldásos nyár következik, ha keletről, akkor hamar beáll az esős idő, nem lesz jó szénakészítő nyár.

A fenti népi jóslások több évi megfigyelésen alapulnak. Ezeket is kötelességünk megőrizni az utókornak, mert örökségünk részét képezik.

Adatközlők: Lőrinczi Borbála (92 éves), Bán Gagyai András (73 éves), Bán Károly (Fekete) (90 éves), Gyarmati Rozália (70 éves), Gyarmati Sándor (79 éves), Bán József (77 éves).

Lejegyezte Gálfalvi Gábor

„Beszélő” sírkövek Székesen

Székes falu Marosvásárhelytől 12 km távolságra található északkeletre, a Dána-patak völgyében. 1876-ig Marossszék egyik kisközsége volt, ma közigazgatási szempontból Maros megyéhez tartozik és Nagyernye község részét képezi.

Az első – eddig fellelt – okirat, mely bizonyítottan a marossszéki Székessel kapcsolatos, 1451-ben keltezett.¹ A település hajdani székely lakói a templom cintermében temetkeztek. Ennek ma már semmi külső nyomát nem találjuk, mert a kopjafás sírjelölés nem volt időtálló, de a föld mélye gazdag temetkezési leletanyagot rejt. Bizonyíték erre az a tény is, hogy mikor az 1980-as évek elején a hívek vízelvezető árkot ástak a templom körül, emberi csontokat találtak.²

A templomok cintermében való temetkezést a bécsi udvar rendeletei szüntették meg, továbbá szabályozták az új temetők kimérésének módját is.³ A II. József által kiadott *Hauptsanitätsnormativ* – amely aztán a XIX. századi egészségügyi közigazgatás alapjául szolgált – kimondta, hogy minden településen új temetőket kell kimérni a lakóházaktól távol. A XVIII. század végén és XIX. század elején Erdély területén is sor került e rendelet végrehajtására.⁴

A székesi új református temető kimérése már a rendelet érvénybe lépése utáni néhány évben megtörtént. Okiratok igazolják azt, hogy a helyi reformátusok, akik a falu lakosságának túlnyomó többségét alkották és alkotják, már 1796-ban azt a temetőt használták, amelyet ma is használnak. Ezen kívül a XIX. században volt katolikus temető és köztemető is a faluban.⁵

A székesi református temető a falu északi határában található, az Ikland felől közelítő utas a temető mellett vezet útton jut be a település házai közé. A lejtős terepen kimért temetőrészt sűrű bozót veszi ma körül, de gondozottsága példaértékű. A XVIII. század végén állított néhány síremlék mellett nagyon sok a XIX. századi és XX. század eleji sírkő. Az 1900-as évek második felében készített márványbetétes műkösirok társaságában találunk 100–200 éves, sőt ennél régebbi homok- vagy terméskőből faragott sírjeleket, de vannak márványból vagy keményebb kőből készített, szabályos téglatest vagy obeliszk alakú síremlékek is. Az amatőr sírkőfaragók munkája jól megkülönböztethető a hivatásos faragómesterek munkáitól. Az egyszerű falusi embereknek általában homok- vagy terméskőből faragtatott a család amatőr faragókkal sírjelet. De előfordult az is, hogy a követ úgy, ahogy a természetben megtalálták, minden alakítás (vagy csekély alakítás után) nélkül írták meg, majd helyezték a sírra. Az egyházi előljáróknak vagy a nagyobb birtokosoknak már keményebb kőből vagy márványból készítettett az egyházközség vagy a család síremléket, természetesen szakemberrel. A sírkövek ornamentikájából, díszítéséből kitűnik, hogy melyik esetben használt sablont a mester. A XIX. századból származó régi köveken a következő díszítőmotívumok a leggyakoribbak: kehely, búzakalász, 5-6-8 ágú csillag, szomorúfűz, fenyőfa, tulipán, szív, töviskoszorú, olajfaág, virág, falevelek, edény-

Sírverssel ellátott síremlék

ből kinövő virágszál, ritkábban kereszt, esetleg az előbb felsoroltak kombinációja. A székesi református temető sírköveinek legnagyobb része csak az elhunyt nevét, születési és elhalálozási dátumát jelzi, de adatokban gazdagabb sírköveket is találunk.

A báró sófalvi Illyés család anyai ágon örökölte – több generáció után – a székesi gróf Bercsenyi család itteni birtokait. A szájhagyomány és Orbán Balázs szerint a Bercsenyi családnak saját kápolnája és ebben családi kriptája volt a falu délnyugati határában. A „legnagyobb székely” még látta az épület alapfalainak „némi csekély nyomait” és a szétszórt köveket, de mára ez nyomtalanul eltűnt. Ma már csak a domb neve – Kápolna-domb – őrzi emlékét.

A sófalvi Illyés család síremléke a református temetőben tekinthető meg. Egy szürke márványból készített, mind a négy oldalán feliratot tartalmazó sírjel, amelynek tetején terméskőből faragott szobor díszileg. A négy oldal felirata pedig a következőket adja az utókor tudtára:

1. oldal: A JÓ ANYA ILLETŐLEG NAGYANYA S. ILLYÉS JÁNOSNÉ EGERPATAKI KISS MÁRIA * 1788-BAN † 1863 JANUÁR 18-ÁN / SZERETETT UNOKÁJA S. ILLYÉS JÁNOS * 1841 OKTOBER 15-ÉN † 1844 MÁJUS 20-ÁN

Nagyernyei Szabó János kántortanító sírköve
Nemes Gyula felvételei

2. oldal: A NŐI ERÉNY ÉS ANYAI JÓSÁG ESZMÉNYKÉPE SÓFALVI ILLYÉS ISTVÁNNÉ SOMBORI AMÁLIA SZÜL: 1816 JULIUS 16-ÁN MEGH: 1870 DECEMBER 19-ÉN

3. oldal: SÓFALVI ILLYÉS SÁNDOR MEZŐBÁNDI KIR. JÁRÁSBÍRÓ SZÜL 1837 ÉVBEN, MEGH 1894 JUNIUS 10-ÉN

4. oldal: SÓFALVI ILLYÉS ISTVÁN ŐSI MAROSSZÉK UTOLSÓ DERÉK SZÉKBÍRÁJA SZÜL 1811 ÉVBEN MEGH 1892 FEBRUÁR 26-ÁN

A márvány síremlék közelében egy, a felső harmadában címermintával díszített, termésköböl faragott sírkő található, mely sírverset tartalmaz. A címer leírása: olajágkoszorúban egy ovális alakú pajzsban kivont kardot tartó páncélozott kar. A pajzs tetején ötágú korona.

A sírvers pedig így hangzik:

„Könnyes Felebarát! Eme Gyászdomb alatt fekszik Deme Juliánna.

Te ugyan soká vágysz élni,
De véled sorsot cserélni
Nem kívánna.

A szeretett unokával,
Kisded Illyés Jánoskával
Boldog már Ő.

Lelkét nem nyomja gond sullya,
S csak szent Álmának Tanuja
E néma Kő.

Utazván vég Estvét ére,
S Éjszakára Szállást kére
Itt Székesen.

Hagyd el Sírját hogy alhasson,
S egy szép Reggelig nyughasson
Ő csendesen.

1836”

Nem messze az előbb említett síroktól egy fiatal lánynak állított, ugyancsak sírverssel ellátott síremléket láthatunk:

„Szülői emlék:

Balsors eset által szállott

E sírkő alá egy leány.

Itt aluszsza csendes álmát

E mélységben az anya leány.

Nagy Zefika egy könnyel-

mű ifju által ha így jára,

Eszt egy szelíd igaz lelkű

Nem tudja fel poraira.

Sz 1861 be mh 1882 jan 26 án.”

Figyelemre méltó néhány egyházi előljárónak az egyházközség költségén állított sírköve, mint például a nagyernyei Szabó János (megh. 1882-ben) kántortanítóé, aki 48 éven át oktatatta a székesi gyermekeket. Az obelisz alakú, faragott sírkő alatt nyugszik felesége és gimnazista gyermeke is. A követ „...az ev. ref. egyház s a hálás tanítványi” emelték. Ennek közelében van az Aszalós Ferenc (1856–1900) tanító síremléke is.

A falu törzsökös családjainak nyugvóhelyei külön kis csoportokba tömörülnek. A vajai Miriszlai család sírjai között található az I. világháborúban hősi halált halt Miriszlai Józsefnek (1890–1914) az emléket őrző sírjel. Mellette Miriszlai Endre (1896–1920) IV. éves joghallgatónak és 22-es honvéd hadnagynak emelt síremlék helyezkedik el.

Külön csoportot képeznek még a Mária Teréziától nemességet kapott Kali, a vadadi és iklandi Fülep, a szövérdi Gáspár, továbbá a Márkos, Görög, Ősz, Simon és más családok síremlékei.

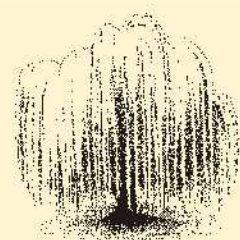
Véleményem szerint a székesi református köztemető egy kőbe vésett, „nyitott történelemlékönyv”, nemcsak a néprajzkutatók, művészettörténészek,

Címermintával díszített sírkő

epigráfiaikutatók, családfakutatók számára, hanem a helytörténészek, laikus műkedvelők, érdeklődők számára is. Ezért a régi sírjeleket nyilvánításba venni, restaurálni, megőrizni az utókor számára mindannyiunk becsületbeli kötelessége.

Nemes Gyula

A sófalvi Illyés család síremléke

1. Nemes Gyula – Szakács Ferenc: *Székes. Adalékok a falu monográfiájához*. Marosvásárhely, 2009. 9.

2. Lukácsy Szilamér református lelkész szíves közlése szerint. (Lukácsy Szilamér 1978–1988 között teljesített lelkipásztori szolgálatot Székesen.)

3. Péterfy László: *Marosszék régi sírkövei*. Marosvásárhely, 2005. 22.

4. Dr. Nagy Lajos – Nemes Gyula: *Nagyernye*. Sepsiszentgyörgy, 2007. 154.

5. Szám nélküli iratok tanúsága szerint a székesi református parókia levéltárában.

Hármas História

Véletlenszerű beszélgetés alkalomával, egy ismerős felhívta figyelmemet egy „régí könyvre”, amelyet a családja több generáció óta nagy becsben tart. Mivel a kezdőlapja hiányzik a könyvnek, ezért nem lehet pontosan tudni a mű címét és kiadási évét, csak a szerzőjét. Miután kezembe vehettem a művet, nagy érdeklődéssel kezdtem el lapozni. Már az első lapok olvasásakor kiderült, hogy a Haller család egyik tagjának a munkája, keletkezésének ideje pedig a XVII. század. Tovább forgatva a lapokat, a harmadik fejezet elején a szerző teljes neve is ismertté vált, aki nem más, mint hallerkői báró Haller János.

Ezután következett a tulajdonképeni történeti munka. Fellapoztam a lexikonokat, a korra vonatkozó szakirodalmat és böngésztem a világhálón. Mindezek eredményeként sikerült megállapítani, hogy egy 1681-1682-ben íródott műről van szó, amelynek a címe *Hármas História*, és valószínűleg 1695-ben nyomtatták ki

a kolozsvári nyomdában. Később több kiadást is megért: Pozsony, 1751, 1767; Debrecen, 1765, 1865; Pest, 1795; Buda, 1757.

A továbbiakban nézzük meg, ki is volt a több mint 300 éve készült mű szerzője? Haller János Kőváron született 1626 körül, Haller István küüllői főispán és országos tábornok, valamint Kendi Judit második fiaként. Testvére, Haller Gábor naplóíróként vált ismertté, és a családhoz méltó, jelentős tisztségeket töltött be Erdélyben. Adatok hiányában tanulmányairól nem sokat tudunk, de műveltségéből következtethetjük, hogy ő is, mint bátyja, külföldi egyetemeken tanult.

A könyv szerzője korán lépett a közpályára, s folyton emelkedett a hivatalok rangfokozatán. Nejével, Kornis Katalinnal boldog házasságban élt. Jelen volt az 1657. november 1-je és 3-a között Fehérváron tartott országgyűlésen. 1658-ban Erdélyben – a feljegyzések szerint – egyszerre két fejedelem neve is szerepel, a II. Rákóczi György és Barcsay Ákosé. Haller Barcsaynak Bécsbe küldött követje volt. Gyanítható, hogy Mikola Zsigmond tatár rabságba léte alatt (1657–61) ő volt előbb a helyettes, majd állandó főispánja Torda megyének. 1668-ban ő volt az egyik fejedelmi biztos, amikor a Várad környékéről Tordára betelepített lakosokat az adományozott telkekbe beiktatták.

Kemény Jánosnak is híve volt; Apafi alatt főispán és tanácsos. 1677-ben Beldi Pál mozgalmával tartott, ezért 1679. november 7-én elfogták, majd Fogarasban várfogságra ítélték. A rabság idején, 1679 és 1683 között írta a *Hármas História*t és a *Békeséges türesnek Paizsa* című munkáit. Szabadulása után, 1684. március 8-án adófelügyelővé nevezték ki.

1685. október 24-én Apafi negyed-magával Bécsbe küldte az I. Lipóttal kötendő egyezség ügyében. Itt tartózkodott 1686. július 5-ig, amikor I. Lipót a könnyelmű fiát, Haller Józsefet elzáratta. 1691-ben az új kormány-szék tagjai közé választották mint tanácsost és kincstartót. 1695-ben tisztségeiről lemondott, 1697. február 28-án Szentpálon, 71 éves korában elhunyt.

A *Hármas História*t vallási nevelés szándékával írta, hiszen kijelenti, hogy ezeket a történelmi könyveket többnyire a világi írók kellene papírra vessék, de ők egy-egy személyt vagy államot dicsőítenek, és nem az Istent. Ő maga keresztény szellemben fogalmazza a régmúlt eseményeit. „Sokat gondolkodtam arról, ha méltó volna-e a Trója históriájának magyar nyelvre való fordításában munkálkodnom: mely históriát annyi rendbéli régi tudós emberek tettek pennájokra; de mint hogy azok a bölcsek pogányok lévén, az ők gondolattok után jártak inkább, és oly vétkecs találmányokkal toldották azt a jeles históriát, melyekben mind lehetetlenség, mind véték volt...”

A szerző művét rokonának, Haller Pálnak ajánlotta: „A Tekintetes és Nagyságos Úrnak Haller Pálnak, Küüllő Vármegyének Fő Ispánjának, az Erdélyi Méltóságos Fejedelemnek Tanácsának, egy testvér Atyámfíának személye előtt akartam kedvet keresni

véle, kivel én gyermekségemtől fogva együtt nevelkedtem...”

A kötet – szerkezeti felépítését tekintve – három nagy „könyvből” tevődik össze. Az első rész *Nagy Sándor dolgairól* szól 69 oldalon keresztül, feleleveníti a makedón császár hőstetteit, valamint életének jelentősebb állomásait. Ezt követi a második nagyobb rész, a *Példabeszédekről, istenes magyarázatokkal együtt*, ami 289 oldalon ókori történelmi példákat magyaráz keresztény szemlélet alapján. A harmadik könyv, *A Trója veszedelméről. Melyet az oszlopról nevezetett Guidó, Messéna városának Bírója hozott rendbe, és írt Deák Históriába* címet viseli, egy fordítás, ahol a szerző 214 oldalon keresztül meséli el Trója pusztulását.

Formátum szempontjából is érdekesnek mutatkozik a könyv, hiszen a 16x22 cm-es lapokon már használták mind a hasábos, mind az egész oldalas szövegnyomtatást (Kolozsváron 1550 óta működött nyomda). Háromféle nagyságú betűméretet alkalmaztak, nagybetűs részként a fejezeteket bevezető előszó jelenik meg, majd közepes betűkkel íródott a szöveg a harmadik fejezet 118-as oldaláig, ahol már nagyon apró betűkkel folytatják a következő 96 oldalt. Elképzeléseim szerint ennek a takarékoság volt az oka, figyelembe véve, hogy a szerző saját pénztárcáját terhelte a további nagyobb terjedelem, és amint tudjuk, az adott korban egy mű kinyomtatása majdnem egy vagyonba került.

Mind a három „könyv” külön oldalszámozással van ellátva, ami szintén azt jelzi, hogy nem egyértelműen összefüggő a három rész, ugyanakkor mindegyik végén „laistrom” (tartalomjegyzék) található.

A könyv megőrzése és fennmaradása bizonyítja, hogy Székelyföldön is fontosnak tartották mind a magyarországi, mind az erdélyi nyomdákban készült művek olvasását és átörökítését. A megőrzött kötetek manapság felbecsülhetetlen értékkel bírnak.

Demeter Csanád

Anekdoták az Erdélyi Lapok hasábjairól

Az öregúr

A koronázás napján Deák Ferenc nem vett részt a ragyogó ünnepségekben. Nem akarta, hogy a közérdeklődést egy pillanatra is elvonja a koronától. Az „Angol Királynő” egyik ablakából nézte végig a ragyogó menet elvonulását az Eskü tér felé, s onnan a ragyogó díszbe öltözött palotába. Úgy állt, hogy senki se vegye észre.

Az ünnepségek végeztével, úgy egy óra felé, Mikes János, Bethlen Farkas, Kálnoky Pál, Eszterházy Kálmán lejöttek az Angol Királynőbe, hogy mint rendesen, az öregúrral ebédeljenek. No meg, hogy referáljanak is neki a fényről, a pompáról, amely oly nagymértékben megnyilatkozott e napon.

De az öregúr nem volt az asztala mellett. Holott ilyenkor más napokon pontosan ott ült, s minthogy napjában csak egyszer étkezett, hát igazi fejedelmi étvággyal látott kedvenc ételeihez.

Pepi, az öregúr kedves pincére, akit Bécsből hozott le annak idején, nagy titkolózással világosította fel az urakat, miközben a szemöldökeivel valóságos csodákat vitt végbe.

– C! C! Nagy nap, nagy nap! Sok ágyúlövés reggel! Harangok. Zászlók. Iszonyú nagy nap! A király a koronával, paláttal, a karddal! Vágás jobbra, vágás balra; aztán ismét jobbra, balra: a világ négy tájéka felé. Bandériumok, zászlós-urak, püspökök! Nagy nap!

– Hát az öregúr hol van?

Pepi hihetetlen dolgokat mívelt a szemöldökeivel.

– Nagy kitüntetés, nagy dolog! A király el van fáradva, megérkezik a várba; leveti a palástot, leteszi a koronát. – Hívják ide az öregurat! C, c! A futár elindul. Felhívja a királyhoz. Kéri, hogy menjen fel. Hozatunk egy komfortáblit, János, a lohndiner felül a bakra. Elmentek. C, c! Az urak hát magukra kezdtek az ebédhez.

Úgy fél három óra tájban érkezett meg az öregúr. Nyugodt komolysággal lépett be, mint rendesen. Az urak köszöntek neki, de nem akarták kérdezni. Ő pedig nem szólt, hanem hozzálátott az ebédhez, szó nélkül. Nagyon éhes volt. Egy félóra múlva megszólal mégis Mikes János:

– Hát, hogy vót? ...
Deák Ferenc csak egy kis szünet után fel-
lalt, csöndesen, itt-ott nagy szüneteket

hagyva a szók között.

– Hát,... tudja Tutor, ... ott volt Öfelsége, ... aztán bejött a királyné ... a gyermekekkel, ... aztán ... a mai napot emlegették...

Erdélyi Lapok, 1. évf. (1908) 2. sz. 47-48.

Hol van Sebesi Samu?

A mi kedves íróársunk, Sebesi Samu az 1900. esztendő márciusának a végén elindult szalonkázni.

Olvasta a lapokból, hogy megérkeztek a szalonkák. Magához vette tehát a puskáját, a nyakába vetette a vadásztársnyáját, amely arról nevezetes, hogy a legtöbb horog, de a legkevesebb szalonka szokott rajta fityegni. És kiment ezekkel a dolgokkal az erdőre. Az erdő igen szép volt. Tele volt a pezsdülő élet illatával. Amerre Sebesi Samu a puskáját meg a tarisznáját hordozta, mindenütt kankalinok nyíltak, békák ümmögtek. Csak éppen szalonkák nem virítottak. Nem baj. Szalonka ugyan ismét nem lett, de lett egy szép tárca az *Ellenzékben* azzal a címmel, hogy *Az erdő ébredése*. Elolvasta ezt Bartha Miklós Budapesten, és nyomban írt egy szép levelet Sebesinek. „Kedves Samu! Az erdő ébredését igazán szépen megírtad. Láttam a rügyet s éreztem a termékenyülés illatát, melegét. Ha ott vagyok, ugyanazt láttam, hallottam volna meg, amit te. A lehelet, a vérkeringés, a csók a legjobb költői ötletek közé tartozik. Ölel szerető bátyád: Miklós.”

Meg is címezte, amint illik: „Sebesi Sámuel bíró úrnak, Kolozsvár.” A posta már akkor is igen lelkiismeretes volt. Tüvé tette a „címezett”-ért Kolozsvárt. Amit bizonyít mai napig a levélen a különböző becsületes postások következő írása:

„A kir. törvényszéknél nincs.”

„A táblánál nincs.”

„A járásbírósnál nincs.”

És ez mind igaz volt. Sebesi Samu nem törvényszéki bíró, nem is táblabíró, se nem járásbíró; hanem már akkor is falusbíró volt. Ott volt az irodája a Sétatér utcában. Ezt pedig ma Bartha Miklós utcának hívják. Tehát Sebesi Samu a Bartha Miklós utcában volt.

Erdélyi Lapok, 1. évf. (1908) 2. sz. 47-48.

A parajdi Só-szorosban (fent)

Pál Zoltán koszorút helyez Bányai János sírjára (lent)

Szakács Sándor a Nap-hegy vulkáni kőzeteiről tart előadást (lent)

Lásd cikkünket a 2. oldalon a Bányai János emlékezetének jegyében szervezett székelyföldi geológustalálkozóról

